

NAP KELET

ALAPITOTTA TORMAY CECILE

1940 ♦ FEBRUÁR ♦ 2. SZ.
XVIII. ÉVFOLYAM

MAKAY GUSZTÁV:

Magyarság és halálhlet

POGÁNY Ö. GÁBOR:

Van Gogh polgárjoga

RÓNAY GYÖRGY:

A megtért forradalmár

LOVASS GYULA:

Szakítás

A MAGYAR IRODALMI
TÁRSASÁG KIADÁSA

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Felolós szerkesztő:

KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár egységesen egész évre 12 P. Külföldre 15 P.

A Napkelet szerkesztősége:

Budapest, VII., Damjanich-utca 42.

Ide kell küldeni mindazt, ami a lap szellemi részét érdekli.

Kiadóhivatal:

Budapest, VII., Rózsa-utca 23. Telefonszám: 131-420.

TARTALOM:

	Oldal		Oldal
<i>Makay Gusztáv: Magyarság és halál- ihlet... ..</i>	81	ELVEK ÉS MŰVEK:	
<i>Taksonyi Pál: Földéhesek (Vers)...</i>	89	<i>Hamvas Béla: A kéz beszél ... ..</i>	111
<i>H. Kolozs Pál: Száz év ... ..</i>	90	<i>Mihály László: Lucio D'Ambra, a fascista író ... ..</i>	113
<i>Mihály László: Északra (Vers) ...</i>	94	<i>Soós László: Rónay György: A lá- zadó angyal ... ..</i>	114
<i>Pogány Ó. Gábor: Van Gogh polgár- joga ... ..</i>	95	<i>Majthényi György: Török Sándor; Fabriczi, a kötélrancos ... ..</i>	116
<i>Végh György: Talán halott leszek (Vers) ... ..</i>	98	<i>Nagy Méda: Vészi Endre: Gyerek- kel a karján... ..</i>	117
<i>Lovass Gyula: Szakítás ... ..</i>	99		
<i>Urbán Ernő: Iniciale (Vers) ... ..</i>	104		

A NAP VISSZHANGJA:

<i>H.: Amiért biztosan nem harcolnak</i>	105
<i>Tanár: Textilbálvány ... ..</i>	107
<i>Köztró: Becsület-viszketeg ... ..</i>	108
<i>Aramis: Giono, a reakciós? ... ..</i>	109
<i>Pasquino: Művésznyomor, írósinség</i>	110
<i>Pasquino: Kritikák margójára ... ..</i>	110

SZEMLE:

<i>Rédey Tivadar: Színház ... ..</i>	118
<i>Soós László: Film ... ..</i>	121
<i>Dömötör István: Képzőművészet ...</i>	123

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

<i>Rónay György: A megtért forradal- már ... ..</i>	126
---	-----

MAGYARSÁG ÉS HALÁLIHLET

Irta: Makay Gusztáv

KÜLÖNÖS és megdöbbenő látni: a halálihlet, a mulandóság szuggesztiója mennyire igézete alatt tartja a magyar lírát, szinte megszűletése óta. Nézd végig a magyar líra multját: költőink legnagyobbjai valamennyien ihletett költői voltak a halálnak és mulandóságnak, sőt lelkükben, életlendületükben, egész magatartásukban a cselekvő étellel szemben, benne lappangott a Halál varázsos mérge. A *Halotti Beszéd* szimbolikus nyitánya és a *haláltáncok* középkori kardala után az Élet első nagy lírai szerelmesének, *Balassának* ajkán éppúgy felcsendül a dal az idő, az élet, „paloták, erős várak, városok, nagy erő, gazdagság, tavaszi szép rózsza, a föld és a hegyek“ mulandóságáról, mint *Zrínyi* epikába szőtt lírai sóhajaiban: „Mint harmat nap előtt, mint hó a tűz előtt, Mint álom előttünk, mint füst az szél előtt“, úgy tűnik el előttünk az élet. *Anyos* és *Dayka* szentimentális lantján már megszólal a romantikus halálvágy is, a menekülés óhajítása az élet szenvedései elől. Az egyik 27, a másik 28 évvel szállt a halál ölelő karjai közé. *Csokonai* a fiatalon halálraitélt, beteg költő megrázó életesdését zokogja ki: „Szívem megett egy láthatatlan Kéznek nyila bélöve áll, S mellem csontboltján irgalmatlan Sarkával rugdos két halál“ — s borzongva tépelődik a túlvilág nagy problémáján. 32 éves korában megkapja töprengéseire a feleletet. A nagy ébresztő, *Bessenyei*, nem lírikus, de élete nagy pálfordulásával, korai lehullásával, évtizedek remetés, kiábrándult passzivitásával jól beleillik a sorozatba. *Berzsenyi* költészetére már a modern melankólia von árnyat a mulandóság igézete alatt: „Hervad már ligetünk...“ Sorsa: elszigeteltség, korán elcsüggedt, komor, önemésztő elhallgatás. *Kölcsey*ben a praeromantika misztikus, testetlen elvagyódásává finomul a halálvágy, de itt is pesszimizmus, boldogtalan magány, passzivitás jelzi útját. „Kezdet és vég egymást éri... Holdvilág csak boldogságunk, Füst a balsors, mely elszáll, Gyertyaláng egész világunk, Egy fuvallat a halál...“

Vörösmarty már szakadékos lelkének kozmikus távlataiban benne hordja a halál ihletét, az enyészet vízióit, a végtelen, kietlen Nagy Éj látomását, amelyhez képest az emberélet csak pillanatnyi lét. „Az ember feljő, lelke fényfolyam... De ifjúsága gyorsan elmúlik“ s „a sor erős vas karja lehúzza örökre“. S a látomá-

sok végül örületbe torkollanak, mint nagy vezérénel, Széchenyiné, és a zord idők másik nagy borongójánál, Keménynél is . . . Még az örök-fiatal, vadegészséges lelkű, életvidám *Petőfi* csodás változatú hangulatai között is hányszor felbukkan a halálsejtés suhanó árnya, a „Szeptember végén“ mulandóság-igézete! Mi lett volna belőle, ha nem tűnik el lelkes fiatalsága delén? . . . *S Arany!* Passzív fájvirág-lelkének haláltudata életének minden gesztusában benne lappang, mint az „agg színész“-ben: „Még egy pár jelenet! S a függöny aláfol, A lámpa kialszik, taps és fütty elhallgat, És a hosszú dráma, melyben színre lépék, A nagy játékrendből ki lesz hagyva, végkép . . .“ *Tompa* sorscsapásos élete is állandó érzésbeli borzongás és eszmei viaskodás halállal és túlvilággal. Az ősz szeretetére is halálgondolatra hajló lelki diszpozíció ösztönozte. „Borongó lelkem tüköre A haldokló ősz fájdalmának“.

Az új líra felé vezető úton *Madách* már eszmei tüzet gyújt a Halál, a „Szent Anya“ szépsége előtt, — a nagy Tragédiába is beleszó egy szuggesztív haláltáncot —, *Vajda* János pedig már az ész kínzó tornáin viaskodik a halál problémájával s üstökös-magányában „egyszerre fáj a Halál és öröklét eszméje is“. *Reviczky* megint a betegek haláltudatával esd az életért: „Meghaljak? . . . Ó, ne még, ne még!“ *Komjáthy* pedig az extatikus lélek biztosítószerepeként egy halálontúli szellemhaza eszméjéhez menekül az enyészet gondolata elől: „Üldöz, Halál, sötét kérdőjeled!“ *Reviczky* 34, *Komjáthy* 37 évet él. Még *Vargha* Gyula nemesen konzervatív lelke is csupa komor önátadás, borongó halálvárás. „Jön a nagy éj. S dereng-e újra hajnal?“

Mindenütt halálihlet, halálprobléma, különös fogékonyság a halál gondolatára s nyomában itt is, ott is fekete nyomok a lélekben, magány és passzivitás a küzdő élet felé. A halál örök motívuma a költészetnek s minden költői korban elzengték a mulandóság panaszait. De ezeknek a költőknek *nem téma* a halál, nem egyszerű költői ihletforrás a halálgondolat, hanem — így egészében áttekintve — *velükszületett lelki diszpozíció*, lelket és életet, gondolatot és cselekvést átható életmotívum. Nem narkotikus halálkultuszból fakad, nem is a szentimentális póz tartozéka, nem perverz élvezés, hanem lelket meghatározó tragikus látás!

S mit szólunk legújabb líránkhoz? — *Ady*, ha egész költészete, halálköltészetével együtt, a nagybetűs Élet szenvedélyes szerelméből és akarásából sarjadt is ki, bizonyos verseinek álarcában valósággal „a Halál rokonának“ mutatja magát. Összes verseinek egyötöde a Halál problémája körül forog s legmisztikusabb hangjaiban szuggesztív példázata a halálvonzásnak, a halálösztönnek,

melyről Freud beszél. *Babits* lírájában csak egy-egy villódzó vers és részlet jelzi a halálihlet átsuhanását, de más műveiben ő is a Halál távlatában nézi a világot és embereket. *Kosztolányi* viszont maga is vallja, hogy egész művészete a halál ihletéből sarjadt s a Halál, mint zord varázsló, valóban ott áll úgyszólván minden költői motívumának forrásánál. *Tóth* Árpád versei megint a korán halálraitélt költő mulandóságihletét, az öröm és élet gyors illanásának fájdalját lehelik. *Juhász* Gyula elborult lelke és élete mélyén is folytonosan ott leskelődik a Halál. Magány, passzivitás itt is változatlan. Még *Mécs* Lászlónak, az Istenre figyelmeztető pap-költőnek lelkét is elszorítja olykor a babonás halálihlet, „valami megnevezhetetlen idegrezgés“. *Aprily* költészetében az erdélyi havasok végtelen halál-lehellete borong. *Szabó* Lőrinc is az ifjúság és élet múlásán döbben el legtöbbször. Még a legfiatalabb költők lírája is — mint pl. *Jékely* Zoltáné — a halálígézet éjtszakás hangjait visszhangozza.

Sokat emlegetett állítás, hogy a magyar nem filozófus lélek. Lehet, hogy így van. A líra története mégis azt mutatja, hogy van benne filozófiai hajlam; de *ezt a filozófiai ihletet a lírában élte ki*. Sajátos tapasztalat: úgyszólván minden nagyobb lírikusunk hajlamos volt arra, hogy sorsdöntő órákban felvesse a végső kérdéseket s ez az ihlet legalább annyiszor pattant ki a nemzeti lét problémáiból, mint a lélek egyéni érdekeltségéből. A végső kérdések közül viszont mindig a halál merült fel elsők a lélek mélységeiből, a filozófiai hajlam és a lelki diszpozíció elsősorban a halál gondolatát idézte föl az eszmélkedő költő előtt.

Mi a titka, oka ennek az egész magyar lírán végighúzódo babonás halálihletnek? Honnan ez a nagy ígézet?

A halálnak ez a nagy szerepe a magyar lírában szinte azt a gondolatot szuggerálja, hogy a halál jelenlétének örökös tudata a lehetőségek sorában, a mulandósággal aláaknázott élelítés valóssággal *hozzátartozik a magyar lélekhez*, a magyar psziché egyik jellegzetes vonása. Talán valami keleties ernyedtség, letargia mégis megmaradt a magyar lélekben. Vagy inkább történelmünk vastörvénye alakította ki ezt a vonást, — az a tény, hogy a magyarság örökösen élet és halál mesgyéjén járt multja során, minden energiáját csak a puszta létfenntartás s megmaradás gondja kötötte le legjobb lelkeiben? Talán nincs még egy nemzet, amelynek költőit oly gyökeresen erős kötés forrasztotta volna össze nemzetük sorával és a tájjal, mint a magyarságét. Az önfüggetlenítés, a fölényes felülemelkedés, az elvonatkozás a nemzeti jelentől és a tájtól: csak más nemzetek lírikusainak adatott meg. A magyar köl-

tök, mintha valóban végzetesen be lettek volna zárva szük magyarságuk körébe, amelyen kívül nincsen számukra hely, — sohasem tudtak elszakadni a mindenkori nemzeti sorstól. Ez a sors pedig, az ő világosan látó magyarságuk előtt, többnyire tragikus volt, a halál örökös árnyékában... Annyi csapás, oly sok balvégzet, a tragédia örökös fenyegetése szüntelen szuggesztivitással érezthette, hogy a halál nemzeti vonatkozásban is állandóan ott áll készenlétben a lehetőségek sorában. Vörösmarty fenséges számvetése ez a vég örökös lehetőségével: „Vagy jöni fog, ha jöni kell, a nagyszerű halál...“ Arany, Tompa, Ady különös lelki alkattal tudta meglátni a halált az élet viruló jelenségeiben is, a tavasz ragyogásába már belelátták a sárga öszt, a mámorba a lehallást, a halálba vezető víg kormányost, az élő emberiségben az örök halálmenetet... Az életnek, szépségnek nem lehet igazán örülni, mert a színpalak mögött már ott leselkedik a Halál. Az örömet nem lehet odaadással élni, mert mire megfognád, már elillant. S az élet ajándékainak, a nemzeti sors kedvező fordulatainak sem lehet szívvel-lélekkel örülni, mert hátha már benne rejtőzik a visszavonó végzet csirája, az új tragédia!

Nem filozófiai pesszimizmus ez, nem a tépelődő gondolatok izzásából leszűrt racionális eredmény, hanem valami különös látás, mely a lélek alkatából kényszerül föl a költő szeme elé. S ha még csak egy ilyen sajátos látásmódba szívódnék fel a halálhílet! De milyen szörnyű passzivitás párolog elő ebből a költészetből s költőink magánéletéből is! Itt titkos összefüggéseknek kell lenniök a lélek szövetében. Talán itt a titka annak, hogy legtöbb nagy költőnk miért hányta el magától oly csüggedt gesztussal a sírókacagó, dúsízű, teljes életet. Nem nyúl az ízes, küzdelmes élet után az, akit túlságosan megigézett a halálhílet, akinek duzzadó küzdő-erejét megbénítja a mulandóság túlságos tudata.

Hogy milyen hatással van a nagyfokú mulandóságérzés a lélek energiáira és az életerőkre, azt csak az tudja teljes mértékben átérezni, aki maga is átesett ezen a hatáson. Szétszívárog az a lélekben, észrevétlenül elcsüggeszt, finom nyomással lassan ráteszi halálkezét az aktivitásra, reménytelennek mutat küzdelmet és akarást, nesztelenül szétmérgezi az élet lendületét, a nagy akaráásokat, elszánásokat, a kezdeményező és ellenálló képességet és önbizalmatlanságot olt a lélek szövetébe. S hány költőnk élete fuladt kínzó passzivitásba, hány magyar költői pálya torkollott fájdalmas magányba! Költők, akik útmutató próféták, vajúdó korok varázsigeinek kivallói lehettek volna, lassú belső mérgezettséggel álltak félre. Micsoda magány és büszke elhallgatás a Berzsenyié,

mert modernesen csüggedt lelke és ösnemesi lelkülete elvérzik egy költői bírálat soha meg nem gyógyuló sebében! Milyen csüggeteg, lemondó Arany fájvirág-lelke is, nagy költői tervek és töredékben maradt nagy művek romjain mélézva. S hogy menekül, mámoros tántorgással, Ady is a gyors mulandóság igézetes árnya elől a nagy élethabzsolásba, amelynek máglyájára testét-lelkét odavette, mert legalább annyira félt a haláltól, mint amennyire az életet szerette. S egy költői pálya végtelenné fölényesedett és mégis visszhangtalan sötétségbe torkoló kesernyés leszámolósa hangzik elő Babits új könyvéből is...

Nincsenek-e itt titkos összefüggések lehullás és a mulandóság túlságos igézete között? Vagy éppen fordítva van s a mulandóság-ihlet származik ki a folytonos lehullásokból, a kudarcokból, önbizalmatlanságból, a külvilággal való surlódásból? A lélek hullámvölgyei mélyén, az élet keserű, elernyedtt napjaiban oly csábító varázssal, puha kézzel int felénk a Halál! Néha oly könnyű megérteni költők halálvágyó verseit! Pedig bennük kétszeresen fáj minden fájás.

S még volt egy ernyesztő hatás: a „szűk magyar sors“ és a környezet. Nagy nyugati nemzetek költői fejlett, derűs kultúrák környezetében éltek, nagy nemzeti lélekzetvételek lelkes sodrában, és a mindennapokban is a nagy Élet ölében. A mieinket lehúzza, elbúsítja, halálgondolat és remeteség mélyére ejti az elmaradottság, primitív környezet és a táj, a falusi zártság, a vidék eltemetett magyar telei, az emelni-akarás kiábrándulása, a végesség tudata. Csokonai bolyongása végig az országon, Bessenyei Kovácsi-pusztán, Berzsenyi Niklán, Kölcsey Csekén, Széchenyi huszárcapitány Debrecenben, a „fejedelmi“ Ady a magyar ugaron... Tudhatták, hogy valahol messze dalol a nagy Élet, de tőlük csak nagyon szűk ablakok nyílnak arrafelé s a hazai társcsillag is oly kevés. Aligha Ady hallotta először vak ügétését egy eltévedt lovasnak...

Ma már túl vagyunk azon a felfogáson, hogy a költői halál-ihlet feltétlenül és csak a *dekadenciából* születhetik meg. A dekadens világérzés valóban rendszerint magával sodorja a halálgondolatot, mint a XIX. század „fin de siècle“-hangulata is. De a beaudelaire-i foszforeszkáló halálkultusznak csak Ady halálköltészetének egyik-másik motívumában van némi nyoma. A magyar líra halálköltészete éppen nem a dekadencia kultuszából, hanem az élet szeretetéből tör elő, az élet szerelmének csupán másik arcát fedve fel. Modern líránk a legjobb bizonyossága annak, hogyan születhet meg a szenvedélyes, izzó életakarát alapenergiájából egy egész kor költészete, a modern ember végtelenség utáni vágyának

egyik formáját testesítve meg. Sőt, a magyar líra egész multja is meghatározható tükre költőink áhítatos életszerelmének, szívós sóvárgásának az élet szépségei után. *De milyen passzív ez a vágy!* A nagybetűs Élet, amelyre vágnak, oly messzinek, oly tündérieren távolinak tűnik fel előttük, oly elérhetetlen, testetlen messzeségben lebeg az elérhető valóság felett, hogy már eleve lehull a vágy, megbénul a küzdeni-tudás. Így példázza ezt Kölcsey testetlen sóvárgása, Berzsenyi sóhajai, Arany szemérmes félenksége: „... a holnap mindig elrabolta a márt, Én nem mertem élni, mert élni akartam“. Csak Csokonai, Petőfi és Ady tudta volna, milyen trónusok jelentik a nagy Életet; de kettőt a korai halál, a harmadikat a nagy életvágy megvalósítási kísérlete emésztette el...

Talán ebben a halálhíletes passzivitásban rejlik az oka annak is, hogy lírai költészetünk miért nem találta meg többször a kapcsolatot a lendülő, küzdő, lelkes étellel. A magyar líra egész multja azt mutatja, hogy a költők úgyszólván semmit sem adtak korunknak a nemzeti aktivitás irányában; csak lélektartó zsarátok voltak, vagy tisztító tűz, de nem nemzetet markoló és előre lendítő lobogó máglya. Csak kétszer találkozott a kor és a költő — a hivatásos „hazafias“ költőket nem számítva: egyszer Vörösmartynál, akit elragadott Széchenyi tüzes lelke, — de ő is inkább a mult dicsőséget riogatja vagy a „nagy szerű halál“ fenségét vilantja meg nemzete előtt, mert az ő szakadékos, víziós lelke is otthonosabbnak érezte magát időtlen látomásos szédítő távlataiban; és egyszer Petőfinél, aki talán a legegészségesebb lélek volt összes nagy költőink között és akinek dacos fiatalsága elsöpört minden belső lehullást. De ha túléli a nagy vihart, ki tudja, mi lett volna a szabadságharc bukása után a „Szeptember végén“ halálsejtelmes költőjéből? — És többi költőink mind megcsalódottan, meg nem értve, visszahúzódva, kétségbeesve virrasztanak. A líra alig volt olykor erjesztő, lendítő és együttlendülő erő a nemzet belső életében. Legtöbb költőnk a mélységekből vagy a magasságokból kiáltott a nemzethez és alig néhány érezhetett maga körül lelkes, ugyanarra a ritmusra dobbanó tömegeket. Szigeteltség, szembenállás, passzivitás, lemondás a magyar költői sors. Ady erre is igazsággal döbönt reá.

S vessz számot hazafias líránkkal: csupa pesszimista hang, csüggeteg magyarságszemlélet tükre, megszületése óta. Régi költők fájdalmas panaszai után már Baróti és „a szent öreg“ megnyitják a bírálók sorát. Aztán Berzsenyi és Kölcsey szörnyű jóslatai, Vörösmarty „nagy szerű halál“-lehetősége, Arany aggódó féltése és kétségbeesett gúnyolódása, Vajda keserű virrasztása, Ady félel-

mes víziói a nagy Idő rostájáról: ezek a hangok töltik be a századok tereit. Ó, hiszen a dolgok sem mentek mindig az ő kedvük lázas-szép elgondolásuk szerint! De ez a folytonos csüggeteg magyarságszemlélet olyan, mintha a lélek passzív, magába hulló, halálérző mélyéből szállna föl az egyéni, nemzeti és filozófiai vonatkozásokig, mintha nemzetükre vonatkozólag is belelálták volna a sorsba a folyton fenyegető halált, mint tavaszba az őszt. S csak meg kell látnunk, mikor olvadt össze a líra a nemzet hangulatával, milyen korszakokban forrott össze a nemzettel: a nemzeti le- hullások, a nagy szenvedések korszakaiban, a halál árnyékában, a kuruckor rapszodikus hőskorában, az üldözések gályarabos panaszaiban, a szabadságharc végzetes bukása után, a világháborús tragédia nyomában, — lemondó sóhajokban, szenvedő rapszodiákban, Ráchel siralmaiban, bujkáló allegóriákban. Kiénekelni a halálos magyar szenvedést, ostorozni a végzetes magyar hibákat, és legfeljebb a lelket tartani a nemzetben: ez volt a magyar líra nemzeti hivatásteljesítése, de a nemzeti cselekvés lelkes, derülátó mezőin ritkán lobogott a tűz. Hogyan is loboghatott volna? Nem is a költőknek rójuk föl ezt, mint mulasztást, — hiszen a költő úgy dalol, ahogyan belülről dalolnia kell, — csupán a tény ejti gondolkozóba az embert.

A líra ma sincs szerves kapcsolatban a nemzet eleven életével. A nemzeti élet különféle problémákban vajudik, lassanként új magyarságot és új életet készít elő. S hol vannak köréből a költők, akik kidalolják érzéseit s jövőjét? S ha vannak: hol van velük a nemzet termékeny kapcsolata? Egy-egy magányos kiáltó úgyszólván a pusztába kiált s a visszhang torz vagy ellopott. Hol vannak a dúsan virágzó, elterjedt folyóiratok, melyek a költők életet szavát eljuttassák a nemzethez? Talán még el sem jött az a nemzet, amely magára ismerjen a kiáltók szavában; de a líra hivatása kissé éppen az is, hogy jövőformáló erő és kovász legyen. Költőink állják-e végsőig ezt a sokszor mártíromságos utat? Nem nyugózi le őket is az ősi lemondás varázsa? — Az élő vezér a hősiesség, póztalan kiábrándultság szüretét kénytelen elénk adni. S a fiatalok? Az egyik passzív realizmussal fájlódik fiatalsága tűnő múltján, a „csak az imént“-en. A másik osztályának keserű hangjaiba fojtja a jövő-építés meglátott gondját. A harmadik önként halálba ment kora és önmaga elől. A negyedik a magyarság-sors megszállottságát régi dallamok könnyedségével nem tudja elég súllyal a szívekbe dobbantani. Az ötödik — a legfiatalabbak közül — a halál és éjtszakák nagy ígézetében írja verseit. Igen, a költő dalol, ahogy dalolnia kell s a vers elsősorban önmagáért fakad.

De miért kell ilyennek lennie? Milyen ígélet ül a lelkeken? „A líra meghalt, néma ez a kor“ — írta Babits 1924-ben. Nem, a líra nem halt meg; de a kor mégis néma, mert nem visszhangzanak benne az eldalolt szavak és ígék, melyek talán a jövő csiráit rejtik.

Ma, amikor a magyar önismeret problémája egyre nyugtalanítóbban érdeklí mindnyájunkat és lázasan keressük a megismerés, az önmagunkkal való számotvetés meredek útjait, a nemzet mindenkori reprezentáns költőinek lelkivilága és magatartása, hangulata és belső gátlásai nagy súllyal esnek latba. Mert ha igaz az, hogy a költők vetítik ki egy nemzet igazi lelkét, akkor ez az egész magyar lírán végighúzódo fekete fonál, a halálhílet ígézete is az egész magyarságra, általában a magyar lélekre vonatkozólag tesz vallomást. A rajzolt kép talán túlzott és elnagyolt; de minél magasabb látópontról, az egyesek fölé emelkedve öleljük át a magyar líra multját, annál szuggesztívebben szemünkbe tűnik ez a sajátos hangulat. S hogyan áll meg a küzdő élet, az acsarkodó Sors előtt az a nemzet, amelynek költői a halálra merednek ígézett szemmel s a mulandóság harangjait kongatják szerteszét?

Egy, csak egyetlenegy kiút nyílik a halál-ígézete lélek előtt, hogy felülemelkedjék önmagán s legyőzze a halál kísértését; s ez a lehetőség megvigasztal, erőt ad a magyar líra „fekete mitológiája“ láttán. A lélek addig barátkozik a halállal, míg fölébe nem kerekedik, s akkor annál diadalmasabban hangzik föl az élet hívása, az életerő dacosan fellobog az enyészet szakadékai előtt. Éppen a magyarság történelmi multja ad bő példákat arra, hogy élet és halál mesgyéjén, a nemzeti halál legdöbbenetesebb perspektívái között hogyan emelte föl népünk lelkét és csodálatos ellenálló erejét — éppen a halál tudata, a „halál jelenléte a lehetőségek sorában“. Nagy veszélyek, történelmi nyomások árnyékában éppen a haláltudatból sarjadhat ki valami felülemelkedett, elszánt, fölényes öntudat és küzdeni-tudás. A férfi is, aki addig barátkozik a halál gondolatával, míg végre valóban legyüri magában a halálfélelmet, az életnek egészen új értékelésével és energiájával indul a küzdelembe. Nem az az igazi hős és erős, aki sohasem gondol a félelmes halálra, hanem az, aki szembenéz vele, leszámol vele, hogy annál erősebb, tudatosabb lélekkel tudjon küzdeni az életért. A szakadék szélén, a halálfélelmek túlján, megszólal valami menyeyei kórus és feltűnik az Élet diadalmas, hívogató arca... Így nő ki a haláltudatból az élet tagadása helyett *az élet igenlése*, odengedés helyett feltámadt dac és ellenállás!

Ezt tanítja a történelem és a líra is. Mert még egy sajátos vonása van nemzeti líránknak. A hang és látás tartósan pesszi-

mista, a halál otléte a lehetőségek sorában lenyűgözi az élet- és magyarság-szemléletet. De a kétségbeesés utolsó percében, mikor már minden *racionális* érv és remény elveszett, a lélek mélyéről váratlanul előtör *valami irracionális csakazértis remény!* A nyomorú föld vak csillagként forog keserű levében, a lélek mélyén hulló angyal, tört szív, örültség zokog, — de „lesz még egyszer ünnep a világon!“ A lélek ösztönös életakarása kiált bele ilyenkor az egyéni és nemzeti reménytelenségbe. És csodálatos lelki biztosítószerep ez a remény: megment a végső kétségbeeséstől, összeomlástól, új élet küzdelmére edz. Vajda János ájult kapaszkodása ez a hit koporsókötelébe, a mulandóság problémájának irracionális megoldásaként. És a körében vagdaló halál félelme előtt Adyban is így bontakozik ki szimbolikus víziója az Élet és Halál azonosságáról, megoldva a halál nyugtalanító problémáját. „A Halál is Élet.“

A magyar sors eddigi történelme mindig ennek az irracionális reménynek adott igazat. A magyar lírának ez a másik vonása — és általában ennek a halálíhleten felülemelkedő kiútnak a lehetősége reményt ad a reménytelenségben. A magyarság megint egyszer élet és halál válaszüttjára került s ilyenkor minden erejével az élet és nem a halál felé kell fordulnia. Az ősi ihlet nyugözni próbál; de itt a kiút: a halál gondolatával erőt venni a halálon, a halálíhlet üllőjén megedződni a sorscsapásos élet diadaláért.

FÖLDÉHESEK

*Éhes szemmel, fájó szívvel
Nézik, hogy másnak jut, csak nem nekik.
Pedig a földet, ó, be kedvelik.
Le tudnának borulni úgy előtte,
Mint ájtatos hívő oltár előtt.
Alázattal, pogány daccal szeretnek,
Úgy képzelik, húsból egy darab,
És jussuk van hozzá, mert megszerezték.
De elvesztették és úgy vággyák, daccal,
És Istentámadó, mohó imával,
Minden fűszála bennük ver gyökért,
Minden kalásza nekik hajt fejét.
A csontjukat is mind belétemetnék,
Hogy ott olvadjon széjjel. Ó a föld!
A minden tejnél édesebb ital
És minden húsnál vérzőbb, kéjesebb,
A duzzadó emlőjű, szent anya.*

Taksonyi Pál

SZÁZ ÉV

Irta: H. Kolozs Pál

MI A MEGGAZDAGODÁS titka? — rebegette el a kérdést Tom Tubby, a bölénynyakú riporter, minden ízében reszketve.

— Khi . . . khhi . . . — ez volt a válasz.

— Hangosabban! — bátorította valaki hátulról.

— Mi a meggazdagodás titka? — bömbölte most már lehajolva Tubby, az izgalomtól elfakult arccal.

Az élő múmia megmozdult a gondosan nyírott golfpálya szélén. Göcsörtös gyökércsomóhoz hasonlított az összezsugorodott fejecske. A sportsapkát kockás gyapjúsál rögzítette a kiszáradt koponyához, puhán bugyolálta be a hártavékony, áttetsző fülkagylókat.

— Khi . . . hihi — az aggastyán pergamentszínű keze röpködni kezdett.

— Jegyezze! Jóízűen kacag! — suttogetta a riporter háta mögött az orvos.

Pikkelyszerű bőr fedte a bizonytalanul röpködő csontokat, ez a kiaszott kéz néhány másodpercig a mellény kivágása körül kalimpált, végre beletalált a zsebbe.

Tom Tubby még lélegzetét is visszafojtotta.

Villogó tízpennyst kotort ki zsebéből a különös jelenség, görcsösen szorongatta a markában, azután az ujságíró felé bökött vele. Kattogó ropogások kísérték ezt a mozdulatot; Tubby hátán végigfutott a hideg.

— Olajozni kellene az ízületeit . . . te jóságos ég . . . egy mil-liárdot keresett olajon . . . mennyi olaja van és ropogó könyökének semmi se jutott belőle! — ez futott keresztül az *N. Star* munkatársának fején.

— Fogja, fiam . . . ez a titka . . . becsülje meg a tíz pennyt . . . én is megbecsültem . . . nagy pénz — mormogta a töpörödött emberke.

Áhíttal nyúlt Tubby lapátenyere a pénz felé.

A gyökérszelvényeket most mintha láthatatlan energia=leadóállomás erőhullámai bizsergették volna meg — kettőt tipegett. Kérdezés nélkül gépiesen ezt hadarta:

— Boldog vagyok, vágyaim nincsenek . . . csak egy . . . itt szeretném megünnepelni . . . száz . . . századik születésnapomat tizen-nyolc unokámmal . . . Khi khii . . . száz év . . . Így lesz!

Valaki hátrahúzta Tubbyt, egy inas golfütőt nyomott az aggasztán kezébe s a fehér golyót szépen az ütő alá helyezte.

A csuparánc emberke hirtelen lehajolt, mintha zsinóron rángatták volna. Cserzett múmiaarcán a redők, az idegek parancsára valami torz mosolyfelére sorakoztak.

Tubby szédülve elkattantotta fényképezőgépét, amelyet előzőleg alaposan megvizsgáltak a testőrök. Valószínűleg arra gyanakodtak, hogy miniatűr gépfegyvert rejteget benne. Nyakába akasztotta masináját, meghatódva köszönt el s már látta maga előtt a cikk címét: *«Az élet rekordere finisel a 100=ik év felé . . .»*

Két markos legény közrefogta az *N. Star* ifjú bölényét, átvezeték a *Daytona-beachi* villa erődvonalain. A John Davidson-t=népszerűsítő iroda főnöke közben még külön utasításokkal látta el . . . Jó néha újra eszébe juttatni a világnak, hogy a nagy emberbarát 500 millió dollárt áldozott tudományos és jótékony célra.

* * *

A világ leggazdagabb embere, a minden olajok cárja: fáradt.

Tulajdonképen az a mosoly merítette ki, amelyet három nappal ezelőtt hozott össze a fényképhez.

Személye körül orvosai — hárman vannak — remegő aggódással figyelik minden szusszanását.

John Davidson ma néma. Pedig állapota majdnem kielégítő; a kalóriák és anyagcseréje ellenőrzésével megbízott orvos határozottan meg lenne elégedve . . . ha a szív és májügyek eláradója nem váгна olyan borús képet . . . Hát bizony a szív . . .

Talán túlsok volt az ultraviolet sugármennyiség, amelyet tegnap kapott?

Rövid tanácskozás után az orvosok vezérkara meghozza határozatát: «biológikus árnyékba» ültetik az élet bajnokát, egy vadgesztenyefa alá, a villa kertjében.

John Davidson mogorván, de titkos megelégedéssel a bensejében küldi el orvosait. Egyedül akar maradni a biológikus árnyékban, lassan cammogó gondolataival, amelyek összemosódnak érzéseivel, az elmúlt évtizedek napszitta emlékeivel.

Nagyon szereti az orvosokat . . . csak remegjenek, óvják ezek a bölcs fiúcskák, hiszen a tét nagy.

— Khiih . . . khik . . . 300.000 dollár . . .

Már régóta nem érdekli a pénz . . . csak egyetlen hatalmas üzlet: az élet . . . a száz év . . . Háromszázezer dollárt kapnak orvosai, ha sikerül, ha megéri . . .

Számol, kalkulál, botjával ezt firkálja a vörös salakos útra: 1839 . . . j . . . 8.

Ekkor született. Tehát: hiányzik még két év . . . egy hónap és tizennyolc nap.

Ha ő egyszer valamit kiszámít, az úgy lesz!

Kimerülten hártadól, fölötte ez az öreg fa vadul ontja szíromcsodáit! Milyen kár, hogy a gesztenyevirágok fanyarédes illata már csak egy áttetsző emlékfátyol, — amely ilyenkor néha meglegbben a fejében, ha megcsapja a szél tavasszal . . . ha a «biológikus árnyékban» ül.

Szaglóérzéke eltompult. Mostanában csupán az aether szagát érzi, amikor az orvosok injekciót döfnek karjába.

— Mindegy . . . így is nagyon szép — dünnyögi.

* * *

Azután hirtelen szédülés környékezi.

John Davidson halálosan megrémül, mert már ismeri az ájulást megelőző pillanat szörnyű fojtogatásait.

Hevesen zakatol az elnyűtt szív és a száj, amely olyan, mint egy kitágult gumikarika, levegő után tátog.

Először elhomályosodik minden, azután szétfolyik a fák zöldje az ég kékes hártáján.

A fulladozás gyötrelme rövidesen feloldódik, édes hintázó érzés kapja a hátára, tündéri varázslat kezdődik . . .

Látja önmagát: mint kisiút. Pulykákat őriz, három dollárt keres ezzel, érzi a mező meleg párolgását; a zsályák kábító gőzében megszámlálhatatlan pénzről álmodozik.

És látja az apját, a szakállas kuruzslót, kezében egy kis piszkos üveg, benne petróleum. Zsábát, csúzt gyógyítgat vele a vajákos . . . Az ifjabb J. D. Rockefeller fölényesen mosolyog: petróleummal kicsinyben foglalkozni nem üzlet!

Standard Oil Company . . . Igen, ez az üzlet!

Zubog az olaj, a vér, a háború és ellenállhatatlan erővel ömlik, zuhog rá a pénz. Már . . . már eltemeti, tikkasztja, fojtogatja. És ekkor: rettentően megijed a szerencse fia.

Nem lát már mást, csak pénzt, az elveszett zsályailat után szimatol, de csak avas papírkötegek bűzét érzi, gyűlölködő hódolók veszik körül, alattomos rabszolgahad, görnyedő tömeg zárja el előtte a láthatárt.

— Az életet akarom látni! — ordít fel. — Mutassátok meg nekem a gyönyörű, egészséges világot! Ne pénzt, ne papirost! Nem látok tőletek! Féltre! . . .

Két kézzel, mámorosan szórja vissza a pénzt, oda, ahonnan elvette.

És látja önmagát, amint hátatfordít az embereknek, akik sehogy sem akarják megszeretni.

Ijesztően egyedül van. Pedig országokat vehetne meg, hegyeket, folyókat, finom szép tájakat, talán még a fölöttük úszó felhőket is.

Most újra tündéri jelenet pereg előtte . . .

John Davidson ünnepélyes fekete ruhában a tudományt és hitet szolgálja.

Hosszú sorban, süvegalakú kalpagokban, tudósok vonulnak fel előtte. Intézetének kutató orvosai.

— Higgyetek az emberiség jövőjében, abban, hogy a szenvedést enyhíteni lehet, a bajt kiküszöbölni és akkor a tudomány segítségére siet! Meglátjátok, a rák kórokozója hamarosan ártalmatlan sejtje szelődül kezetek alatt — szavalja lelkesen a tapsoló gyülekezet felé.

Máguskülsője professzor lép eléje, suttogva csak ennyit mond:

— Referálni szeretnék, Mr. Rockefeller.

— Megtalálta? — kérdi mohón az öreg úr.

— A rák kórokozóját — cinikusan rámosolyog — . . . még nem. De psszt . . . a hosszú élet elixirjét felfedeztem . . . S minket, ugyebár, pillanatnyilag csak ez érdekel? Hehehe . . . Itt van végre . . . a talárom alatt, egy üvegcsében!

Földöntúli boldogságban fürdik John Davidson, édes illatok cirógatják.

— Megveszem . . . minden cseppjét megveszem — hápogja az ájulás és az öntudat örvényei között sodródva.

* * *

Épp itt szakad el a varázslatos film, a legizgalmasabb pillanatban, szinte számító aljassággal.

Vége a varázslatnak — az egészségügyi vezérkar izgatottan sürgölődik körülötte.

— Magához tért.

Ráemelik egy tolószékre.

Álomtalan álomba zuhan a roham után.

Éjfél felé felriad, újra érzi az édes szédület közeledését.

Újabb szíverősítőket fecskendeznek recsegő bőre alá.

Azután lábujjhegyen távoznak az orvosok.

John Davidson elbóbiskolt.

Reggel négy órakor nyitott szemmel találja ágyában az inas. Pillantása semmivel nem nézett merevebben a mennyezetre, mint előző nap reggel. Mégis az összeaszott test tartása mintha lágyabb volna, fesztelenebb. Szinte élőbb.

Az inas tapintatosan közli az orvosokkal a váratlan tragédiát . . .

Senki se akarta elhinni, se fiai, se tizennyolc unokája. Hiszen az öregúr épp a napokban nyilatkozta ki abbéli óhaját, hogy századik születésnapjára feltétlenül igényt tart.

* * *

Tom Tubby mélységesen levert volt. Coney Islandre rándult ki vigasztalódni az ő drága Kittyjével.

— Ha néhány nappal később utazom Daytona=Beach=be, talán feljegyezhettem volna utolsó szavait — dűnnyögte a szalmasárgahajú lánynak elérzékenyülten. — Milyen pech! Vajjon mit mondhatott?

— Még ezt sem tudod, te buta fiú?

Olyan csiklandósan kacagott fel, hogy Tom fülei kigyulladtak.

— J. D. R. — csipogta a lány — csak ezt mondhatta, ha egyáltalán mondott valamit: « . . . gyönyörű az élet, még akkor is, ha az ember zsebében csak tíz penny szerénykedik . . . »

— Milyen okos vagy, Kitty! De azért tévedtél, drágám, öt dollár nyugtalankodik a tárcámban.

— Az más! Akkor most hagyd abba a csókolódzást és menjünk gyorsan egy moziba!

ÉSZAKRA

Isten-e a legfőbb erősség?

Legyőzi-e hősnek a hőstét

a roppant nagy tömeg? Minőség,

ami felülmarad, vagy mennyiség?

A többség nyer-e hát, a numerus,

a gép, a pénzeszsák, a lomha hús,

a robotember, vagy az ember?

A szívós kis csöpp vagy a tenger?

Jön-e új Marathon vagy Salamis?

Mert akkor az elgyávult újra hisz,

s nem a képmutató farizeusnak

lesz igaza, de, aki kushad

elcsüggedve, annak. S az ének

több mint a bömbölés, zenének

a bomba jobb, s nem kellenének

költők? Mennyiség vagy minőség?

Ki védi meg hősnek a hőstét?

Isten-e a legfőbb erősség?!

Mihály László

VAN GOGH POLGÁRJOGA

Irta: *Pogány Ö. Gábor*

STENDHAL, aki 1842-ben halt meg, műveinek a sikerét 1880-ra jósolta. A jóslat szinte naptári pontossággal igazolódott. A jó „Père Tanguy“, a festészet forradalmárainak szerény és kitartó pártfogója, Vincent Van Gogh (1853—1890) világhírré emelkedését csak századunk harmincas éveire jövendölte. Ma talán egy kicsit érthetetlen, hogy miért volt éppen Van Gogh-gal szemben ilyen szigorú, hiszen az öreg majdnem-kivégzett „communard“ elég vérmes reményeket táplált a modern festészet iránt, amikor külvárosi műkereskedésének a kirakatait Cézanne, Gauguin, Toulouse-Lautrec képeivel tömte tele. Várakozásában mégse volt szerénytelen, csak az értök érdeklődésére számított, ami nem is maradt el. A századvég botrányosan eredeti tehetségei lassanként elismerést nyertek a szellemi inyencek között, műveik híre eljutott a beavatottak szűkebb körébe s a műgyűjtők hozzászoktak ezekhez a festészeti meglepetésekhez. Viszont Van Gogh képei továbbra is rendületlenül és elmozdíthatatlanul ott villogtak a kedves Tanguy papa poros üzletében. Az öreg talán maga is túl merészeknek találta ezeket a vásznakat, de mindenesetre nagyon nagyra becsülte őket, ha föltételezte, hogy csak fél évszázad múlva érik odáig az emberiség, hogy megértse ezeket a „heveslüktetésű ornamentummá kényszerített természeti jelenségeket“. Jóslata sötétlátásnak bizonyult, mert alig egy évtizeddel a szerencsétlen Vincent öngyilkossága után, műve sznob magángyűjtemények és előkelő múzeumok büszkesége lett. De hogy valóban nehezen indult útjára Van Gogh dicsősége, bizonyítja az, hogy első gyűjteményes kiállítása alkalmából még Gauguin is, aki pedig állítólag barátja volt, kicsinylően írt képeiről s úgy nyilatkozott, hogy „nincs értelme kiállítani egy örült műveit“.

Igen, örült volt. És a józanok nem hajbókolhatnak egy bolond előtt. Meg kellett várni a halált, amely elviszi a társadalom elismerésére méltatlan személyt s még egy kis időt kellett adni a feledésnek is, hogy a művek mellől elkopjon a gyarló ember botrányos egyénisége. Kicsit így csináltak röviddel azelőtt Baudelaire-rel, akinek nem tudtak megbocsátani, hogy a lakása ablakaira homályos üveget vágatott, hogy szerette a bort és még sok olyan dol-

got, amit tisztességes embernek nem illik szeretni; s főleg azt nem tudták megbocsátani, hogy nem láthattak a homályos ablak mögé és kénytelenek voltak elhinni, minden kézzelfogható bizonyíték nélkül, hogy Baudelaire kígyókat és skorpiókat tart a lakásán. Mikor azután a költő halott volt s megszűntek a kocsmai botrányok és eltűntek a skorpiók, akkor kiderült, hogy ő tulajdonképpen klasszikus költő, aki zárt és tökéletes formában erőteljes, nyílt, tisztán körvonalazható gondolatokat fogalmazott meg, sőt a szimbolisták homályos tolvajnyelvével szemben még egy ilyen mondatát is fölfedezték valahol: „a szóban van valami szent, ami megtiltja, hogy könnyelműen játsszunk vele“. Ez történt Van Gogh-gal is. Azt igazán nem lehetett neki elnézni, hogy becsukták a saint-rémy-i tébolydába, hogy hűtlen szerelmesének saját fülét küldte emlékül és hogy a neki ellentmondókat borotvakéssel akarta elhallgattatni. Ezek már olyan bűnök voltak, hogy minden érvényesítési lehetőséget elvágtak előle. Baudelaire-nek mégis megengedték, hogy fölolvassó-körutat szervezzen és azon kudarcot valljon, de ennek a szabályos örültnek még az enivalót se igen hagyták jóvá. Megbocsáthatatlan volt, hogy gyanús nők rászédtek, hogy abszintet ivott, de megbocsáthatatlan volt már annak idején az is, hogy a mons-i bányavidéken az Evangéliumot prédikálta és hitte is azt, amit prédikált; olyan szegény mert lenni, mint a hallgatói, kunyhóban lakott és fapapucsban járt, amiért a belmisszió kiküldött ellenőre „buzgóságának bosszantó túlzásai“ miatt fölszólította őt működésének az abbanahagyására. Szélsőséges volt és a polgári szemlélet számára nincs nagyobb bűn ennél.

Azután hirtelen mégis sikert aratott. A halál föloldotta az előítéleteket és az emberek megostromolták a műkereskedőket, lángelmévé avatták Van Gogh-ot, tekintélyes gyűjteményekben, lehetőleg légmentesen elzárták képeit a világ elől. Az öreg Tanguy papa jóslatából mégis lett valami. Tavaly minden ok nélkül, évforduló ürügye nélkül Van Gogh-láz ejtett meg sokakat. Párizsban, az újonnan alapított modern művészeti múzeumban az első kiállítás Van Gogh festészetét és életét dolgozta fel; előkerült az arles-i hónapos szoba rozszant berendezése, ahol szegény Vincent évekig nyomorgott; kiállították azokat a lapokat, melyeket a bolondok házában nagy festők híres műveiről másolt és összevetették az eredetivel. Vitatkoztak róla, vitatkoztak a művészetéről, de mindig dicsérő hangnemben; kiadták leveleit, melyeket testvér-mecénásához, Theodore-hoz írt s külön rovatot nyitottak az ujságok annak eldöntésére, hogy vajjon képeit nyers keretbe kell-e, lehet-e tenni, vagy egyáltalában szabad-e bekeretezni őket? Ezalatt Londonban

az Arts Theatre-ben előadták dramatizált életrajzát és a szerző beláthatatlan összegeket keresett a sorozatos előadásokból. Az örült színpadra került, lelki bajai érdekelték az embereket és már nem fintorogtak a bolondságán. Igaz, már ötven éve annak, hogy életének egyetlen ügyei lejátszódtak; már nem kell félni a levágott fülől, már csak emlék a párnázott szoba, az egész szörnyű valóságból egy kedélyes kurta pipa maradt csupán, amelyet még halálos ágyán, átlőtt tüdővel is mosolyogva szopogatott. A neuraszténiás rém már elporladt az auvers-sur-oise-i temetőben, újabb öngyilkossággal már nem szerezhethet kínos meglepetést s így nyugodtan föl lehet venni az estélyi ruhát és meghallgatni az érdekes mesét. A nyárspolgári szörnyűködés helyét kíváncsiság és sznobizmus váltotta fel.

Mialatt elfoszlott a lidérc, sok minden kiszült az ő művészetéről is. Ma már úgy szerepel, mint „a rend és szimmetria szerelmese”. Florent Fels, odaadó magyarázója azt állítja, hogy „okosan festett”. Mondják, hogy dekoratív hatásokra törekedett, élesen elkülönülő, de jól simuló színekkel egységes benyomást igyekezett fölkelteni, merészen összhangzó foltokkal a képnek szilárd egyensúlyt biztosítani. Leegyszerűsítette az ábrázolás lehetőségeit, szintétikusan fogta meg a témát. Azt írta egyik levelében, hogy mindig az erős fényt keresi, mert az megeszi a részleteket és csak a fontos árnyalatokat engedi érvényesülni. Talán ez a kulcs a művészetéhez, a fény. A holland származású ember menekülése a szürke esős emlékek elől a Provence napsugarakban izzó tájaira. Ez magyarázza azokat a vakító színfoltokat, amelyek egy kicsit ugyan keményen mondják el, amit akarnak, de amelyeknek lenyűgöző hatása elől éppen ezért nem lehet elmenekülni. Talán ezek miatt a ragyogó kékek és vangogh-i sárgák miatt fordultak el tőle még a korabeli hozzáértők is. Az aprólékos árnyalatokon dolgozó impresszionisták képei mellett ez durva támadás volt a szem ellen. Rodin mondta egyszer, hogy „minden újstílusú műalkotás merénylet a tömeg ízlése ellen”. A színek lángbaborultak az erős fény hatása alatt és elriasztották Van Gogh művészetétől az érdeklődőket. A nagy idegbetegnek, Nietzsche-nek súlyos élet-mottója talán őrá is vonatkozott: „lux mea crux, crux mea lux”; a világosság (a fény) a keresztem, a kereszt a világosságom. Ez a szemkápráztató ragyogás újból eszükbe juttatta az embereknek a boldont, a tékozló színek, a pazar fények egy szélsőséges lélekről árulkodtak. Mindez valahogy annyira közel állt a beteges tébolyhoz, egy vizuális idegroham örületéhez, hogy mindig valami természetellenest gyanítottak a képein. Erre Anatole France szövege

felel: Ezt a művészt nem szabad úgy megítélni, mint más józan halandót. Olyan látomásai vannak, amilyenek nekünk nincsenek, mert egyszerre sokkal több és sokkal kevesebb, mint mi... Azt mondják, hogy örült; én elhiszem. És ha kételkedném, hogy az volt, akkor megsemmisíteném ezeket a sorokat, melyeket most írok. Igen, örült volt, de ez a szegény örült új művészetet alkotott s lehet, hogy egy napon azt mondják majd róla, hogy kora legnagyobb festője volt.

TALÁN HALOTT LESZEK

*Most húszéves vagyok, de két karomban
nem voltak még a lányok boldogok,
pedig talán harmincéves koromban
már élni sem fogok.*

*Talán halott leszek és lenn a mélyben
növesztem egyre dús szakállamat,
hogy rám ne ismerjenek, kikkel éltem,
kik látták síma államat.*

*Talán élek és lesz néhány barátom
aki szeret és megtűr oldalán,
s ha boldog leszek, a te neved áldom
kis morva lány: anyám.*

*Talán halott leszek, talán még élek
és csak szemlélődöm majd csöndesen,
talán a napra fekszem, úgy henyélek,
talán a felhőket lesem,*

*Ki tudja? tíz év, hol leszünk! s ma egyre:
Ugyan mi lesz? csak ezt találgatom,
mert nincsen kedvesem, ki értem élne,
nincs örzőangyalom.*

*S bár húszéves vagyok, de két karomban
nem voltak még a lányok boldogok,
pedig talán harmincéves koromban
már élni sem fogok.*

SZAKÍTÁS

Irta: Lovass Gyula

VASÁRNAP délelőtt már hiába várta Ritát a Városmajor parkjában. Az idő nem volt biztató, felhők jártak az égen, gyors böjti szelek hurcolta felhők, az eső már szétkergette egyszer a sétálókat. Vasárnap volt, nem is telefonálhatott a céghez, ahol Rita titkárnő volt. Várni kellett, vagy belenyugodni, hogy nem jön.

Később valaki hátbaverte.

— Mi az? Találkád van, Pistám?

Géza volt.

— Valahol az Olaszfasorban lakik — gondolta — s éppen most kell erre jönnie.

— Igen, találkám. De nem jön. Úrileány, gimnázista, szigorú szülei vannak. Nem tudott elszökni.

— Hát én nem is zavarlak . . .

— Ó, dehogy, maradj csak, ha akarsz. Úgysem jön.

Ezt igen szomorúan mondta, túlzott, megjátszott szomorúsággal, aztán felkapta a fejét, merően előre nézett, mintha várná mégis, hogy kibukkan az út végén.

— Tíz percet várok még — mondta később s kitette az óráját. — Jó volt a görögöknek — tette hozzá —, a világuk egy csöpp szárazföld s néhány sziget. A szerelem istennőjének kevés dolga volt, személyesen intézhetett el minden verses panaszt. A rómaiaknak is könnyű volt. Az ifjú augurt hívott s megtudhatta szereti-e a leány? Kedvem volna nekem is madárjóslatot kérni. Várj, van még nyolc perc, várj!

Botjával négyszöget rajzolt a rügyező fáktól szabadon hagyott égre.

— Procul este profani!

Nevetve váraoztak, de a madarak elkerülték a bűvös négyszöget. Végül, mégis, az utolsó percben bódult, kavargó lepkeraj táncolt bele a sétabot elkerítette égdarabba. Ha nem is madarak, szimbolumnak annál leverőbb.

— Pillangóhúség — mondta Géza s nevetett.

— Lepkék! — A latin nevüket is tudta véletlenül, de nem mondta meg, az megsúlyosította volna a hangulatot.

— Nem tudod megtartani a nőket! — mondta Géza daldalmasan. — Nem vagy elég szemtelen velük.

— Lehet — felhúzta a vállát, most haragudott magára, miért is kell apró hazugságokat mondania, miért is kell minduntalan regényesre színeznie a valóságot? Miért is enged a csábításnak? Miért is kell a dolgokat valami eltávolított, lebegő, képzeletbeli világba rakni át? Miért nem tud őszinte lenni, természetesen, igazán őszinte?

— Ritának hívják — mondta hirtelen. — És nem úri-leány, azt csak úgy mondtam. Vidéki postaaltiszt az apja, ahogy az artistanők apja házmester szokott lenni a Lipót-városban. De Rita nem ment volna görlnek soha, kicsit kimért, talán fukar is. Titkárnök egy nagyvállalatnál. Az elegáns és lassú táncokat szereti és úgy szép, ha cigarettázva és hűvösen ül egy széken s hosszú egymásratett lábai átetszenek színes, omló ruháján. Szeret rohanni, autóban, kicsit hátravetett fején a szél meghúzza a haját, mint a hajók tatján a lebegő zászlót.

— Milyen költői vagy! Talán szereted?

— Szeretem? Nem tudom. De Rita olyan kellemes.

— És szép?

— Nagyon szép! Alig használ festéket és pudert, igazi nyers és született szépség, mit tudnának csinálni belőle Amerikában!

De ez is csak félig igaz. Igen, néhány fényképen tényleg ilyen szép Rita, anakromatikus objektíven át fényképezve, festőien lány rajzban. És szép a valóságban is, kis, erősvonalú szája, amelyik olyan jól tudja, mit akar, vagy a haja, hátul. Furcsa ez az okoskodó, válogató látás, van benne valami felesleges mérséklet, hibás objektívitás. Miért kell most Rita szeplőire emlékeznie? Miért kell emlékezni arcán a rossz puder, az olcsó ruzs hibáira? És ha már ilyen vagyok, hogy meglátok rajta mindent, legalább ne mondanám meg neki! Egyszer ezért fog itthagyni! Nem bírhatja el sokáig a kicsinyességemet.

— Hogy szeretem-e? Van egy finn partitívuszos szerkezet. Minä rakastan sinua. Mintha azt mondanám: „Szeretek belőled”. Egy-egy testrészt, egy mozdulatot szeretek benne, belőle. Ezt neki is mondtam egyszer. Lepittyesztette a száját: „Csak?” — kérdezte. A szépség egyébként pénzkérdés. Erre is ő tanított. Egyszer, este, egy elegáns étteremben vacsoráztunk. Bejön egy feltűnően szép nő. „Valószínűtlenül szép” — mondtam. — „Valószínűtlenül?” — Rita ideges lett. — „Dehogy, inkább igen is valósan szép. Kikészített, elő-

állított szépség. Mert a szépség pénz és idő kérdése." — Tárnyilagosan és műértően mondta, de közben elfordította a fejét, hogy a szájszögletében egy árulkodó vonal le ne leplezze irigységét és tehetetlen dühét az egyszerűen gazdag és egyszerűen ráérő nőekkel szemben. Vigasztalni próbáltam. Mondtam, hogy egyszer neki is lesz pénze és ideje. „Quand vous serez bien belle” — idéztem, kifordítva, Ronsardt. — „Quand vous serez bien vieille” mondja az a szonett, „Majd, ha már egyszer öreg leszel . . .” Így mondtam neki franciául: „Majd ha már egyszer szép leszel”.

— Aligha értette meg.

— Nem, nem értette meg. A szójáték a levegőbe puffant el, értelmetlenül. De Rita nem is kérdezte meg, hogy mit akartam mondani vele . . .

Érezte, hogy Géza sem méltányolja igazán ötletét s rosszkedvű lett. Minek is beszélek neki? Miért nem tudom fékezni közlési hajlamomat? Miért ez az egész mesélgetés? — Mindig, mindent kifecsegsz magadról! — szidta magát. Már szégyelte és gyűlölte magában azt a mindig irodalmi alakításra kész fürgeséget, amellyel körültáncolja magát, emlékeit, a fantáziát, amely eltéríti a valóságtól, a mesélőkészséget, mely kiélezi a jeleneteket s felcicomázza a mondatokat . . .

— Most már úgysem jön — mondta hirtelen. — Isten veled.

* * *

Másnap délután levelet kapott Ritától.

„Nézd, jobb, ha vége lesz! Mindig kedves voltál, talán kedvesebb is, mint anyagi körülményeid engedték. Neked is jobb lesz, ha vége. Nekem karriert kell csinálom. Multkor már beszéltem neked a báróról. Akkor még csak ugrattalak, hogy lássam, mit szólsz hozzá. De azóta, váratlanul, komolyra fordult a dolog. Feleségül akar venni. Nézd, nem szalaszthatom el a nagy lehetőséget! És nincs értelme, hogy találkozzunk. A báró szereti a nyugalmat. Szereti a zavar-talan helyzeteket. Egyszerűbb, ha nem találkozunk. Hálás vagyok neked, sok mindent tanultam tőled, köszönöm, de most jobb, ha vége lesz.”

— Milyen regényes helyzet — mondta halkán. — És a szíved nem vérzik, hogy itt kell hagynod engem? — kérdezte. Aztán a tükörhöz ment s megnézte magát: „Fáj?” — grimaszt vágott. — Vagy fölényesen fogod elviselni? Újra a

levelet nézte. És mosolyogva kimondta: „Életem legkedvesebb helyesírási hibái!” — Ez nem volt igaz, Rita tisztán, erélyesen írt, hiba nélkül, de a — Szeretöm elhagyott — helyzet valamilyen regényből a helyesírási hibákat idézte. La dame aux camélias. Kissé ijedten jutott eszébe, hogy nem is tudja, mi Rita kedvenc virágja. És a levél stílusa: őszinteség, hála és cinizmus! Erősebben írná meg, természetesen, jobban kidolgozva a főszólamokat . . . És Armandot úgy kéne megírni egyszer, hogy örül a szakításnak, mert csak lázadás volt benne az a szerelem, egy rendes, kispolgári ifjú túlméretezett lázadása, mely már kezdett elviselhetetlen lenni. Most Armand megszabadult s visszatérhet a polgári rendbe. A kaland lezárul, a tékozló fiú hazatér. Újkonstruktívizmus...

Még friss volt az esemény, még csak a mesterség rétegéig ért le István lelkébe.

* * *

A következő napok hajszásak voltak. Tűzhányók törtek ki a világban és vasutak ütköztek össze. Összetorlódott néhány színházi és filmpremier, politikusok beszámoló beszédek tartottak, angol lapok a háború közeledő rémét idézték, a meghülések elszaporodtak a szerkesztőségben, István tele volt dologgal. A napok ideges munkában teltek el, este fáradtan esett be szobájába. Ritára alig volt ideje gondolni. Ha mégis eszébe jutott, mártírcot csinált, vagy fölényes és szemtelen lett. Nem, még nem volt ideje elhatározni, hogy mint is fogadja az eseményt. Még nem találta meg a megfelelő formát. Péntek estére mégis elült a munkaláz s akkor István elment a kávéházba, ahova Vannai járt, a költő, mert valami elintézni valója akadt vele.

De Vannaihoz alig lehetett hozzáférni. Vezércikket írt egy ujságba, lángoló és szárnyaló vezércikket, melyből itt-ott erélyes szentek dörgő intése robbant ki. Vannai minden művét felolvasta barátainak, ezt is bő megjegyzésekkel kísérte.

István szétturkált a külföldi képesujságok között, itta a feketét s egyszerre tetszett neki, hogy nem kell sietni, nincsen semmi dolga, semmi elintézni valója, semmi gondja.

Vannai a szabadságról beszélt; régóta kisajátította magának a szabadságot; az emberi szabadságot csak neki szabad védenie. Később István, maga sem tudta miért, egyszerre figyelni kezdett rá.

— A kedvesem — a költő lehúnyta a szemét s tüzelő,

ideges szeme nélkül olyan lett az arca, mint egy sovány, öreg alkoholistáé —, a bőre is forradalmat lehel ki. Egyszer meglestem, feküdt a diványon, a felső karján táncolt egy ér, vert, ugrált, mint a dobverő, halk pára karikázott az orrán s ha lélekzett, úgy remegett a finom kis hasa, mintha robbanásig feszülne benne az izgalom. Csak nőktől tanuljatok forradalmat!

István Ritára gondolt. A báró illik Ritához. Rita válogatós és igényes, bizonyára jól meggondolta, minden szempontból. És mégis, egyszerre azt kívánja, hogy ne sikerüljön neki. Ne sikerüljön a karrier! Bosszúálló vagyok? Nem, nem azért. Csak azért, hogy Rita visszajöjjön. Nem jöhet vissza! Természetes, hogy ezekután nem jöhet vissza. Hogy egymást még egyszer nem találhatják meg, úgy, mint félévvel ezelőtt. Valami lenne közöttük. És mégis, azt kívánja most, hogy jöjjön vissza. Nem megalázni, nem elkergetni, nem, semmi ilyen regényes dologra nem gondol, csak jöjjön vissza. Rita most már autózhat. A szél lobogva viszi a haját, mint a zászlót. Győzelmes zászlót. Nyilván sikerülni fog neki. Hiszen okos, ügyes leány. És annyit költhet a szépségére, amennyit akar. Quand vous serez bien belle... De vajjon boldog lesz-e? Mit törődsz vele? Van-e boldogság egyáltalán?

A jazz tangóba kezdett.

— Nincs semmi értelme — mondta valamire a költő. Nevetséges volt, hogy éppen Vannai keressen értelmet valamiben, István elmosolyodott. De Rita is azt írta: „Nincs értelme, hogy találkozzunk. A báró szereti a komplikálatlan helyzeteket”. Micsoda giccs, hogy éppen báró! Rita nem volt nyugtalan, mint a költő szeretője. Volt, még pózaiban is valami komponáltság, személytelen, szoborszerű, klasszikus íz. Tán ezt szerettem benne — gondolta s észre sem vette, hogy kimondott egy veszélyes szót.

Az előtte fekvő kéziratpapírra felírta néhányszor Rita nevét. A költő valami politikai pletykát mesélt, mindenki odahajolt hozzá, István egyedül kezdte érezni magát. Aztán, kicsavarta a töltőtollát s írni kezdett: „*Mit érzek? Kis nyomást, félelmet, bizonytalanságot. Szerelem? Talán. Talán nem is Téged látlak, tán jobban vágyom magára az érzelemre*” — itt megállt. Nem jó, nem igaz! Így szebb lenne, irodalmibb, de nem igaz. Ritát akarom, Ritát. Behúnyta a szemét, látta fehérruhásan, valami álombeli tájon, látta,

mintha igen fiatal lett volna, fiatalabb, mint valóságban, mintha kisleány szerelme lenne, első, szűzies szerelme. Szűzies? Tudta, hogy Rita nem az, és mégis... Kihúzta a sort.

„A jelek kedvezőtlenek — kezdte újra — s az ég, szemed kék ege nem sok jót ígér. Azért csak magamnak teszek vallomást. De mi mást is kezdhetnék bánatommal?”

Minden értelemnek ellene volt szeretni Ritát, minden okosság ellene mondott, minden logika felfordult itt. Semmi okom rá, semmi sem tanácsolja, semmi sem biztat. És mégis. Örület! Azt mondaná akárki. És épp ezért jó. Ebben az oktalan, értelmetlen szerelemben elvesztem logikus, számító, gyűlölt, irodalmas magam, most felszabadulok, most élek igazán!

Osszegyűrte a kéziratpapírt. Ezt nem szabad betűvel bemocskolni! Ezt nem szabad irodalommal szétvacakolni! Úgy érezte, megszabadult.

Már nem hallotta a zenét, sem a beszédet. Nézett valahova és nem látott semmit.

Nagyon nyugodt volt, majdnem megelégedett.

— Boldog vagyok! — készült rá s mégsem mondta ki.

INICIALE

*Mint ráncos, görnyedő barát
a szépséges Szűz Máriát
piros betűkbe zárlak.*

*És állsz a fellegek felett,
alattad tintás tengerek
harcos hulláma zajlik.*

*Hogy élj és urald az időt
Te: csókos szívből kinőtt
féhérmosolyú kedves.*

*Habok dühébe csöpp hajó
sikolt: «Pihenni volna jó
füves, csillámló parton».*

*Homlokod arany csillagot
emel és kék köntöst rakott
gyenge válladra tollam.*

*S Te állsz a tengerek felett,
virrasztasz életem felett
nyugalmas, szép mosollyal.*

*Lábad sikos kígyón tapos.
Nem félsz, kezervedben illatos
virágok kelyhe rezdül.*

*Virág vagy szépséges virág
s míg gyássszal hullnak az imák.
piros betűbe zárlak.*

Urbán Ernő

AMIÉRT BIZTOSAN NEM HARCOLNAK

Úgy beszélnek egymás között, úgy viselkednek kávéházakban, vendéglőkben, autóbuszon, villamoson, mintha valami feltétlenül megbízható jó forrásból biztosan tudnák, hogy hamarosan visszahódítják mindazt, amit a közelmúltban elvesztettek, de amiről önmagukkal szemben tulajdonképen soha nem mondtak le. Egyelőre még gondosan rejtegetett titkos reménykedések, rejtelmes suttogások, nagyképű jóléertesültségek vagy komisz viccek formájában jelentkezik ez a sokarcú propaganda, de terjesztése sajtóságos és különös együttesének minden tagja már meg van győződve arról, hogy ami eddig történt: muló epizód és rövidesen elkövetkezik az ő „megcsúfoltatásuknak” nagy rehabilitációja.

Nehéz volna elsorolni mindazt, amivel ők a nagy rehabilitáció elkövetkezését indokolják és magyarázzák. Ebben a tekintetben kifogyhatatlanok, kimeríthetetlenek és a végletekig leleményesek. Állandóan új és új szempontokat, érveket és összefüggéseket dobnak a felszínre, hogy azokat összenyálazva és megrágva, megnagyítva és pattanásig felfújva epochális változások, vagy ha úgy tetszik, történelmi kataklizmák jelmezébe öltöztessék.

Ez a társaság nem áttallja, mint ahogyan sohasem áttallotta a maga törzsi érdekeit az emberiség nagy érdekeivel azonosítani és a világeseményeket a maga önző horizontja szemszögéből megítélni. Attól az irtózatosságtól, amelybe a világ legnagyobb nemzetei keveredtek, várja most a nemzetközi zsidóság, hogy sorsa újra derűse fordul. Mintha nem is volna itt szó nagy eszmék, politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek titáni harcáról, a föld kincseinek, javainak, élelmiszer- és nyersanyagkészletének új felosztásáról, hanem kizárólag és egyedül a néhány milliónyi szétszórt világzsidóság bosszúszomjának kielégítéséről! Mintha egyéb gondja se volna most az egész emberiségnek, mint hogy mindenütt maradéktalanul restaurálja a zsidó befolyást és a zsidó erkölcsiséget!

A nagy küzdelem kilátásai ma még teljesen bizonytalanok és nem lehet tudni, milyen következményekkel jár ez a háború, hány nemzet sodródik bele és milyen sors virrad az emberiségre a nagy küzdelem befejezése után. Minden jó keresztény és jó európai embernek a legfőbb gondja az, hogy kultúránk és civilizációnk mérhetetlen értékei ne pusztuljanak el az öldöklő küzdelemben és igyekezzünk megmenteni minél többet

abból, amit generációk évezredek munkája az emberiség haladása és fejlődése érdekében tett. Ez az emberi optimum az, amely, úgy hisszük, mindannyiunk szívügye. Mert az emberiség történelme elveszítené értelmét, ha a mai háború végül is nem szolgálna okulásul, és tragikus tényeivel és tapasztalataival nem járulna hozzá ahhoz, hogy egy új, egészségesebb és igazságosabb világ alakuljon ki.

Igen, ma erről van szó mindenekelőtt. Ezért az új világrendért harcoltak már a háború előtt a XX. század előrelátó nagy gondolkodói, írói, államférfiai, szociológusai és ezért az új világrendért harcol ma minden bizonnyal valamennyi katona a lövészárkokban, a Maginot- és Siegfried-vonaltól a Mannerheim-vonalig. Akik otthagyták családjukat, hozzátartozóikat, otthonukat és felöltötték a katonazubbonyt, hogy a frontra menjenek, ezért az új világért küzdenek. Az új világ eszméiért, egyéni és emberi haladásáért, előbbrejutásáért. Valahogy a tudat alatt mindenkiben él ez az érzés, a kétségtelenül meglévő, de talán tökéletesen még meg nem határozott bizonyosság, hogy a mai nagy válságból meg fog születni az a valami, amiért érdemes volt küzdeni, harcolni, vérezni. A mai háború olyan hallatlan áldozatokat követel a front-katonától és a háttérországban dolgozó minden férfitől és nőtől egyaránt, az államok politikai gépezetének és rendszerének olyan nagyfokú átalakítását, a gazdasági élet eddigi elveinek és szabályainak olyan gyökeres felülvizsgálását és megváltoztatását kényszeríti ki: hogy mindennek hatásai a háború után fognak tulajdonképpen teljes egészében jelentkezni és csak akkor lesznek a maguk széles összefüggéseiben felmérhetőek. Az államok politikai, gazdasági és szociális struktúrája — ez minden kétséget kizár — gyökeresen transzformálódik, mert a dolgokat nem lehet ott folytatni, ahol abbahagytuk, még kevésbé visszaforgatni a fejlődés kerekeit, hanem tudomásul kell venni a bekövetkezett nagy átalakulást és ennek parancsa értelmében kialakítani az emberiség együttélésének egészségesebb és igazságosabb formáit. És bármiképpen is végződjék a küzdelem, az antiszemitizmus, a keresztény népeknek ez az egészséges és százas önvédelmi küzdelme nem redukálható többé Németország határai közé, mert lassan és fokozatosan szükségyszerű világjelenséggé válik, és jöllehet új formája Németországból indult ki, Angliában és Franciaországban is előbb-utóbb diadalmasodik, aminek előjelei máris jelentkeznek.

Talán a szociális Európának és a szociális világnak ma még teljesen át nem tekinthető képe bontakozik majd ki a mai válságból. Ezt hisszük — mondhatnók úgy is, hogy tudjuk. De annyi bizonyos, hogy az elvetélt és bűnös liberális rendszert sohasem sikerül újra restaurálni és nem sikerül trónra ültetni azokat, akik ennek a rendszernek érdemtelen haszonélvezői és

szerencselovagjai voltak. Az az idő, amikor ők olyan böven és elbizakodottan dúskáltak az emberiség javaiban és értékeiben, már elmúlt és soha vissza nem tér. Akik ma küzdenek a világharcokon, azok nem az ő érdekeikért harcolnak, akik szenvednek és nélkülöznek, nem az ő részükre kaparják ki a gesztenyét a nagy világégés forró hamujából.

A liberális rendszer, halálos bűnei és mulasztásai miatt, kormányosaival és hajósinaisaival együtt elsüllyedt. És akik feltámasztásában reménykednek, vágyálmokkal kacérkodnak, akik visszatérését várják a maguk régi jó világának visszaoccanását, értelmetlen önbiztatással vigasztalják magukat. A keresztény Európa dolgozó tömegei új pozíciókat foglalnak el és ez a folyamat a háború után csak egyre erősödni fog. Az új pozíciókat pedig sohasem fogják átengedni azok, akik nagy és kemény küzdelemben megverekedtek és súlyosan áldoztak jobb jövőjük biztosításáért. Németországban épügy, mint Angliában és Franciaországban, vagy — Magyarországon. **H.**

TEXTILBÁLVÁNY

Az ország még zeng az árdrágítási esetek visszhangjától. Óriási a felháborodás. Úgynevezett előkelő cégek fényes kirakatokkal, amelyekről csakúgy sugárzott a megbízhatóság, egymásután kerültek pellengére. Belvárosi üzletekről derült ki, hogy jóval magasabb nyereséget számoltak a megengedettnél, tehát nem éppen a legtisztességesebb haszonra dolgoztak. Egyes esetekből természetesen nem szabad az egész magyar kereskedelemre megbélyegző ítéletet levonni. Bár hiába, csak mégis gondolkodóba ejthet, hogy a lehangzatosabb nevű s úgynevezett „szolid“ fémjelzésű cégek kerültek bele a csávába. Sose voltak ezek a boltok olcsók, de a vevő azzal a szilárd hittel lépett be oda, hogy ha drágább is az áru, amelyet vásárol, de sokkal jobb is, tehát pénzének becsületes ellenértékét kapja meg. Az árdrágítási ügyekben hozott ítéletek meggyőzhetik arról, hogy ebben a fellelésében csalódott.

Am mindezek inkább egy merkan-til folyóiratba kívánkoznának, gon-

dolhatja az olvasó, de mingyárt rá-
térek, miért teszi a dolgot szóvá és
pedig teljes joggal a Napkelet. Szent
meggyőződésem, hogy ezekben az
árdrágításokban nemcsak a keres-
kedőnek, hanem a vásárlónak is
megvan a maga, ha nem is közvet-
len része. A kereskedőt az árdrá-
gításra azért bátorodik fel, mert
látja, hogy nem kérhet az áruért
annyit, amennyit a közönség egy-
mással versengve ne adna meg. A
vevők móhon vetik rá magukat a
kitergetett portékára a divathóbori,
az öltözködési verseny, az egész-
ségtelen fényűzés lázában. Elég egy
anyagra kimondani a bűvös jelszót,
hogy külföldi áru, ez már bősé-
sen elegendő jogcím és lehetőség
arra, hogy a kereskedő fantaszti-
kus árakat kérhessen. Egész álló
nap tódul a nép a „textilbálvány“
kikiáltott híru templomaiba és min-
den pénzt odadobja áldozatul a
kelme, bársony, selyem különleges-
ségek csodáért. Anyag hulladékok-
ból összeáldált tenyérnyi kalá-
pokért, amelyek fölött ott lebeg a
„párizsi modell“ varázsigé, annyit
fizetnek ki szemrebbenés nélkül,
amennyiből szerény igényű család

egy hónapig megél. De kérdezem, hogy hazánk „szébbkeblű hölgyei”, akik hajdan Almanachokat hívtak életre, most pedig a textilbálványok előtt és a masamódboltokban tolongnak, ilyen könnyedén vásárolnak-e meg egy könyvet vagy váltanak-e jegyet a színházba. A magyar könyvek átlag példányszáma, a színdarabok élettartama, a művészeti tárlatok forgalma kimutatása arra enged következtetni, hogy éppen nem, pedig egy-egy könyv, egy-egy színházi jegy tized-huszadrésze egy kalap árának vagy egy ruhárválónak. Az a hölgy, aki egy-két kalappal kevesebbet vásárolna évente, hamarosan egész csinos könyvtárt rendezhetne be. Egy kalap árán pedig igen szép műtárggyal tehetné kellemesebbé otthonát, ha ugyan a bridgeasztalok mellett még marad hely ilyesmire is.

Nem az árdrágtás mentségére mondom ezeket, hanem figyelmeztetésül azoknak, akik egyáltalán nem részvétre méltó áldozatainak. Elítélem az árdrágtást, ha elsőrendű szükségleti cikkekkel áll kapcsolatban, a hazadrulással tartom egyenlőnek. De állítom, hogy a textil árdrágtások ellen éppen áldozatainak van legkevesebb joguk és okuk panaszkodni. Ne essenek önkívületbe a textilbálvány előtt. A bálvány selymekkel, bársonyokkal kárpitozott szentélyei helyett járjanak többet a könyvesboltokba. Ott nincs árdrágtás, a kultúrának meg olcsó, szabott árai vannak. *Tanárr*

BECSÜLET-VISZKETEG

Egy vidéki újságíró-csoport módfelett felháborodott azon, hogy valamelyik legutóbb készült magyar filmben egy újságíró tíz pengőt kér kölcsön. Keményen megrotta ezért a film szerzőjét, a kölcsönkérést az újságírókari becsület ellen elkövetett sértésnek minősítette és tiltakozott ellene. A

film szerzője, Zilahy Lajos ünnepelesen bocsánatot kért a szörnyű sértésért, bár egyáltalán nem volt szándékában sérteni, mert azt is töredelmesen bevallotta, hogy ő maga volt az a bizonyos újságíró, aki annak idején a filmben forgó, sőt lepergő tíz pengőt kölcsön kérte. Sőt azt sem habozott meggyónni, hogy kért ő már ennél sokkal szerényebb összeget is kölcsön, de sohasem találta ezt sem egyéni, sem kari becsületébe vágónak.

Bizony túlfínyás becsületérzésre vall a kölcsönkérésben dehonosztáló dolgot találni. Ehhez is jól kifejlődött becsületszükségesség, de hogy valaki egyetlen egyén pillanatnyi kölcsönkérését az egész testületre diffamálóan érezze, ehhez már határozottan az kell, hogy az illető becsületfeltűnési viszketegségben szenvedjen.

Sajnos, ez a testületi becsületviszketegség egyre ijesztőbb arányokat ölt szép honunkban, sőt mondhatnám járványszerűen terjed. Ha valahol egy író lelki tyúkszemére talál lépni egy kefekötőnek azzal, hogy afféle általános népi szólás téved a tollára, iszik, mint a kefekötő, holnap már a kefekötő ipartestület tiltakozik és bojkottokat s egyéb megtorlásokat helyez kilátásba a szegény tollforgató ellen. Mivel pedig igen bajos írni bármely szépírónak olyan egyénekről, akik nem tartoznak semilyen szakmához, testülethez, csoporthoz, réteghez, osztályhoz, a jobsorsra érdemes író sohasem tudja, melyik pillanatban üti valamely érdekszövetségbe a bokáját s mikor hull szerencsétlen fejére a társadalmi vagy testületi retorzió. Maholnap bizony ott tartunk, hogy az író a sok testületi Skyllát és Karybdist csak úgy kerülheti ki, ha írásait a holdba vagy más

bolygó légüres terébe helyezi és foglalkozás nélküli vagy állástalan egyénnel népesíti be, bár ma holnap már az állástalanok is testületet alkotnak és így mégis legjobban teszi, ha a Mars-lakóknál vagy egyéb képzeletbeli lényeknél köt ki. Hő kívánságom, hogy olvassák aztán ezt az irodalmat a nagy tiltakozók, csak attól félek, akkor meg ez ellen találnak tiltakozni.

Legfurcsább azonban, hogy ebben az esetben éppen az újságírók tiltakoznak, akik nem egy esetben a maguk bőrén szenvedhették már végig ezt a testületi hüperérzékenységet. Egyébként is nagyon gyanús ez a tiltakozás. Aki nek nem inge, ne vegye magára, mondja a közmondás. (Kérem a fehérneművarrónókat, ne tiltakozzanak! Legtávolabbi szándékom sem volt arra gondolni, hogy az inget talán azért nem kell felvenni, mert rosszul van megvarrva.) De egy másik közmondás viszont azt tanítja, hogy ki miben tudós, abban gyanús. Van tehát valami nem egészen tisztá háttere az efféle tiltakozásoknak. Mindenesetre csak az dobja Zilahyra az első tiz pengőt, aki még soha életében nem kért egyet se kölcsönt.

Közíró

GIONO, A REAKCIÓS?

Bele kell nyugodnunk, hogy a korszerű eszméket tehetségtelenek és akarnokok karikaturáig túlozzák. Meg kell értenünk azt a fogalomzavart, amit a népiség és a magyarság körül támasztottak mostanában. Nem lehet különösebben csodálkozunk, ha irányzatok támadnak, melyek kitiltanának a magyarságból mindenkit, aki nem paraszti sorban született. Nem lep meg, ha numerus clausust terveznek az ellen a középosztály ellen, amely majdnem felében nem középosztály-

beli ősoktól származik. De mégis elszomorít, ha mérsékelt, okos, jóakarató emberek is belekerülnek valami divatos elfogultság hálójába s engedik, hogy valami korszerű butaság elvakítsa őket.

Miért hiszi Veres Péter, hogy Giono reakciós s miért tagadja ki regényét a parasztrehányek sorából?

Két korszerű elfogultság miatt. Az egyik, hogy ő is összekeveri a népit és a magyart. Azt hiszi, hogy a paraszti életnek egyedül az általa ismert magyar formája lehetséges. Nem akarja elhinni, hogy magyar és délfrancia paraszt között lehetnek különbségek. Nem bír el a magáénál emelkedettebb parasztszemléletet. Illyés Gyula megírta, hogy mik a hasonlóságok, bizonyára a különbségekről is tudna beszélni.

A másik ok: Giono nem paraszt, nem szabad hát írnia a parasztokról és ha mégis ír, minden parasztnak kötelessége hirdetni, hogy ezek a Giono-féle parasztok nem hiteles parasztok. Mert kubikosokról csak kubikosoknak, géplakatosokról csak géplakatosoknak szabad ezentúl írni! Bizony ez a Giono „csak a várostól megcsömörlött ember!“ Az pedig bűn, ha valaki „Csak a várostól megcsömörlött ember?“ Azt sem lehet megbocsátani neki, hogy „a természet nem pofozta úgy össze-vissza, nem verte ki gally a szemét, nem alázta, nem gyötörte meg“. Nagy bűn, hogy bizonyára nem is izzadt és éhezett annyit, mint a parasztok. Hát lehet, hogy mindez bűn, lehet hogy most már lakolnia kell mindenkinek, kinek nem volt szerencséje a falu végén születni, de ha még bűn is, semmi köze az irodalomhoz, sem Giono regényének értékéhez.

Giono paraszttjai kozmikus világban élnek, együtt a föld lelkeivel és a csillagokkal. Ez a mélység csak annak furcsa, aki a parasztban csupán osztályharcra való lehetőséget

s az étel-italra kiadott fillérek megszerzésének szociológiai naturalizmusát látja.

Megértjük mi Veres Pétert is: utálja a nemszociológiai jelentésű irodalmat, amelyet mások csinálnak, tehát, csupa dacból, vagy ügyes taktikai érzékkel, hamisnak és rossznak bélyegzi. De ez a taktika és ez az elfogultság nem Veres Péterhez méltó.

Aramis

MŰVÉSZNYOMOR, ÍRÓINSÉG

A művészek nyomorúságos sorsa ráirányította a figyelmet társaikra, az írókra is. Napilapok foglalkoznak a kérdéssel, a segítség módjaival. Kétségkívül — pillanatnyilag — jól fog néhány pengő a közvetlen reáutaltakon, de általánosságban véve: olyan ez, mint a céljavesztett injekció a halálos betegen. A hiba bizony mélyebben rejtőzik. Abban a hamis romantikájú és — sajnos — még ma is kiiríthatatlan közfelfogásban, amely még mindig komolytalan bohémnek, az országút vándorának — à la Csokonai, Petőfi — látja a magyar írókat. Abban a közömbösségben, amely nem vásárol könyvet. Abban a „hozzáértő“ kiadói direktívában: „Versekért nem fizetünk. A költőnek csak reklám, ha közülük dolgait. Örüljenek neki!“ (Az, hogy a költő, aki nem ért az üzlethez, „csak“ ehhez, mi ből éljen, nem fontos. A hírből.) A végtelenségig lehetne ezt folytatni. Ösztöndíj tanulmányutakra nincs. Bizonyos díjazás van esztendőnkint, de ez, alapítója folytán, olyan világnézeti beállítottságú, amely az írók egyrészét kizárja. Hiányzik a különböző fórumokon, világnézeten felüli törődés. Németországban állami díjak, Olaszországban szintén állami „premio“-k serkentik a költőket, írókat. Nem egy tehetséges költő él-

vez ilyen „szinekurát“, s biztosítva van a megélhetése, anélkül, hogy szerkesztőségben kellene robotolnia. A magyar költő még kevesebbel is megelégednék, ha megkapná. A legnagyobb baj — ismétlem — a közfelfogásban van. „Pártolják“ az irodalmat, a művészetet (mennyre kevésbé hízelgő szó ez a költőre, a szellem arisztokráciájára), de ne álljon ez az árvíz- és tűzkárosultak segélyezésének néhai színvonalán és ha segítenek, segítsenek gyökereisen! Félmegoldások, látszatsegítések csak a bajt fokozzák. S mindenekelőtt a közvetlen érdekeltet: a magyar költőt kérdezzék meg: hogyan kívánja?!

Pasquino

KRITIKAK MARGÓJARA

Giovacchino Forzano, „Caesar“-ja lagymatag kritikát kapott bizonyos világnézeti lapokban. Érthető. A kritika szabadságát föltétlenül tiszteljük, azonban egyik-másik kritikus — politikai és világnézeti elveiben érzékenyen érintve — szabaddosságra téved és a kitünő olasz drámaírónak „párttag“ voltát emlegeti. Lehet, hogy nem tetszik többeknek a fascizmus klasszikus milióbe rejtezett dícsérete a Nemzeti Színház deszkáiról, de akkor az irodalom és ne a politika nevében kérjék azt számon Forzanótól az — írótól. S nem tudom, mit tartunk ama kritikáról, amely kiindulásában mindjárt így aposztrofálja a tudunkkal 56 éves drámaírót: „fiatal olasz író“. (!) Ennyire felületesnek mégsem illenék lenni. Igaz, hogy a költő, a művész „örökifjú“, de csak képletes értelemben és a szimbolikának a kritikában való illetén használatát megértetlenül marad. A tájékozott legfeljebb arra gondol, hogy a kritikus „fiatal“. De pesti argot-beli értelemben!

Pasquino

A KÉZ BESZÉL

(Majthényi György könyve)

Egy bizonyos: annak, aki a kéztudomány irodalmát ismeri, Majthényi György könyve meglepetést hozott, azt, hogy a tekintélyes francia, német és angol művek mellett semmiben sem maradt el, sőt, ami az áttekintés világosságát, egyszerűségét és széleskörűségét illeti, valamennyi mű fölé emelkedett. Az újabb időben Desbarolles francia kutató volt az első, aki a kézzel a modern ember igényeit kielégítően foglalkozott. Desbarolles azonban még túlságosan a teozófus-spiritizta gondolatvilágban élt ahhoz, hogy e téren a legnagyobbat meg tudja tenni: az európai ember szellemére lefordítani a kelet-középkori misztika eszméit. Néhány angol, főként Karma, Cheiro és Planas-Ketty dolgoztak tovább. De mint oly sok esetben, itt is a németek értek célt. Ezen a helyen elég, ha az ember Lomer, Issberger—Haldane, Ursula Mangold és Steindamm—Ackermann neveit említi, akiknél a kéz tudománya a mai ember számára már közvetlen élménnyé és tapasztalattá lett. Magyarul is van könyvünk, néhány évvel ezelőtről, Kossutány orvos műve, egyoldalúan terápiái és diagnosztikai természetű s ezért talán sok tekintetben elrajzolt. Egyéb irodalomról most ne essék szó.

Majthényi György könyvének első előnye az, hogy egészen kitűnő módon összefoglalja mindazt a lényegeset, amit előtte mondtak s azt kiegészítette saját igen hosszú időre visszatekintő alapos és komoly ismereteivel. Majthényi nem az az ember, aki holmi kétértelmű homálynak felül csak azért, mert rejtélyes. A modern európai csak a kétségtelenségeket fogadja el— ez tette naggyá —, ez tette a világ urává. Szükség van kritikára, bizalmatlanságra, gyanakvásra és szkepszisre. Ez a kitűnő bíráló értelmesség tízszeresen helyén van a mágikus tudományokban. S ezért, amit a szerző mond: megbízható.

A másik kitűnősége művészi. Ez a könyv olyasmit mond el, ami az embert egész életében a legmélyebben izgatta. A mágikus tudomány ma mindinkább kezd olyan lenni, mint négy-száz évvel ezelőtt a természettudomány volt: veszélyes, érdekes, vonzó és — tilos. Ma épúgy úttörő felfedezések kezdetén élünk, mint a középkor alkonyán, de nem a természetet akarjuk fölfedezni, hanem azt, ami a természet alatt van. Ez a fel-

fedezés: mágia. Majthényi ilyen felfedező, — természetes alkata szerint az és könyve még annak is újra fölfedezi a kezét, aki talán már régebről ismerni véli.

A kéz — ezt jól meg kell jegyezni —, nem olyan, mint az arc. A kéztudomány nem olyan, mint az arcisme, a fiziognomia. Miért? Mert az arc az ember tudatos alkotása: maszk. És a fiziognomia álarctudomány, az elváltozásból és az elváltoztatás formáiból következtet vissza az emberre. Az arc befolyásolható és nevelhető, alakítható és letakarható. A kéz befolyásolhatatlan jelek egysége. S e befolyásolhatatlan jelek, mint: a kéz formája, az ujjak, a körmök, a tenyér, a vonalak, a szín, a karakter nem is az ember alkatára mutatnak, hanem ennél sokkalta többre és lényegesebbre: az ember sorsára. S ez benne a döntő. Az asztrologián kívül az egyedüli tudomány, amely tisztán a sorssal és csak a sorssal foglalkozik. De az asztrologia elvontabb és elméletibb, a kéztudomány előnye az, hogy valami ténylegeset ragad meg: a kezét. A kéz tudománya nem lélektan, nem jellemtan, hanem sorstan. Ezért mágikus tudomány.

És ez benne a veszély. Majthényi könyvét mindenki elolvashatja és mindenki nyerni fog vele, mert érthető, világos, nyugodt, kritikus, élményszerű, szép és gazdag. Egyet azonban a kéztudomány írói rendesen elfelejtettek megírni. Ezt ezen a helyen feltétlenül szóvá kell tenni. Ez a mágia veszélye. Az európai ember fiatal faj, a föld legfiatalabb faja, — a többihez képest még éretlen, félig barbár és animális. Hiszen a föld minden részében már magas kultúrák voltak, amikor nálunk még őseink barlangban laktak és kőhegyű lándzsákkal medvékre vadásztak. És tudjuk, hogy veszélyes dolog gyermek kezébe olyasmit adni, amivel magát megsebezheti, vagy mást megsértethet. A mágia pedig sebez, — nem testileg, sokkal súlyosabban. A mágia, mint ahogy lélekteremtés, lélekölés is lehet. Az a fehér, ez a fekete mágia. Mindig attól függ, hogy kinek a birtokában van. Az ördög mágiája fekete, az angyaloké fehér. S az európai gyermek tudatlanságában és avatatlanságában könnyen feketévé teheti azt, ami fehér. Semmi sem könnyebb, mint a kéz tudományát ráolvasásra, megbüvölésre, boszorkányságra, elvarázsolásra felhasználni. Árnyalat az egész, — mérhetetlenül veszedelmes és halálos árnyalat. Ezért minden szerző, aki könyvet ír a kéztudományról, mulasztást követ el, ha nem figyelmezteti az olvasót, hogy: ne üzzön tenyérjóságot. Gondolkozzon fölötte, mint a rejtélyen, amit jó volna érteni, de ne merészeljen jósolni sem önmagának, sem másnak. Kimondhatatlan baj szár-

mazhatik belőle önmagára és másra. Olyan erőket szabadíthat fel, amelyek nem tud uralkodni és elragadják. Gondolja meg mindenki, hogy az emberi sors szent körébe megtisztulás nélkül belépni nem szabad. És az egészen biztos, igen kevesen vannak közöttünk, akik olyan tiszták, hogy e szent körbe léphetnek. Majthényi könyve e tekintetben is kivétel, mert megfelelő helyeken több ízben is óvatosságra int.

Hamvas Béla

LUCIO D'AMBRA, A FASCISTA ÍRÓ

Rövid római távirat jelentette, hogy Lucio d'Ambra, a jeles és népszerű író, az olasz királyi akadémia tagja 59 éves korában meghalt. Neve a külföldieket is olvasó magyar közönség előtt alig mond többet az egyszerű újsághírnél. Nálunk nem ismerték. Három évvel ezelőtt, 1937-ben választották meg az olasz királyi akadémia tagjává Giovanni Papinivel együtt. De amíg a „Storia di Christo“ és a „Gog“ világhírű szerzőjének könyvei fordításban eljutottak közönségünkhöz, addig az olasz irodalom iránt amúgy is aránylagosan csekély érdeklődésű kiadóinknál nem talált magyar megszólaltatóra. E tekintetben kétségtelenül közrejátszott műveinek körülhatárolt, különleges olasz jellege is.

Halálhíre meleg személyi emlékeket kavart fel bennem. Felvillan római időzésem hónapjából az előkelő megjelenésű „Eccellenza“ (az új *imperium romanum* akadémista írói „kegyelmes“ címet és fizetést élveznek) dús, ezüstbejárt hajú, monoklis profilja. Leveszem a könyvespolcra az „Anime in sottordine“ (Alárendelt lelkek) c. re-

gényét, amelyet melegen dedikált: „Allo scrittore ungherese Ladislao de Mihály con vivo senso di cordialità e confraternità italiana: Lucio d'Ambra Roma, 1937 A. XV.“ Regényét élelken figyelmembe ajánlotta: „Olvassa el. Ha úgy tesz: *igazi fascista regény*. Egy családról van benne szó, amelynek tagjai divergálnak, széthúznak és a már-már teljes züllesztésbe juttató anarchiának csupán az vet véget, hogy *felismerik az egyetlen segítő, parancsoló kéz szükségességét*“. Majd érdeklődött irodalmi viszonyainkról — akadémikussá váló megválasztása után nem sokkal később történt e találkozás a római „Festa del Libro“-n — s utána még többször is összejöttünk — és tréfásan megjegyezte: „Nemrégiben is maguknál jártam — *Abbáziában*... Az már *majdnem Magyarország*“ — tette hozzá nevetve. Később aztán eljött *Budapestre* is és a *Corriere della Sera* hasábjain, 1938 nyarán, érdekes és szívélyeshangú cikksorozatban számolt be budapesti élményeiről. Ezek az írások, amelyeket örömmel regisztráltunk annakidején, nemcsak az író élesen, aprólékos pontossággal való meglátásáról, finom stílusművészetéről tanus-

kodtak, hanem arról is, hogy őszinte barátunk.

A regényt figyelmesen elolvastva: valóban megtaláltam benne a fascismus fegyelemre és egységre utaló tendenciáit. Van-e fascista irodalom? Van-e fascista író! *Olyan* értelemben, mint ahogy Grazia Deleddát, Pirandellót, a futurista Marinettit, D'Annunziót, Bontempellit, vagy Lucio d'Ambrát a fascismus eszmekörébe utalják, igenis — *van*. A politikum kétségkívül hátrányosan hat bármely irodalmi fejlődésre, csakhogy a fascismus mielőtt tényleges hatalom lett volna, előbb eszmei és szellemi mozgalom volt, sőt ezt tartja ma is kihangsúlyozandónak. Kétségtelen, hogy a háború előtti Itália íróiban benne élt a vágy öntudatlanul a latin-olasz lelket Európában élre emelő forradalom iránt. Ennek a neve ma művészetben: *Novecento*, politikában: Fascismus, gyökere azonban azonos. Lucio d'Ambra távol áll az irányzatosságtól, de éppen úgy érvényesülnek a fascista etika igazságai említett művében, mint ahogy a „La sosta del ponte“ (Megállás a hídon) c. regényében pasztikusán áll előttünk a háborús és közvetlen háború utáni forrongó Itália, a „Colloquio di mezzanotte“ (Éjfél-i párbeszéd) pedig a „Marcia su Roma“ izzó hangulatából ad izelítőt, a fascista légiók dübörgő marsát érzékelteti. Az „én“-nel szemben működését a művészi kollektivismus jellemzi, ami meghatározza a mai olasz lelket. Elvei: a család, a fegyelem, a hagyományok megbecsülése, egyben a mai Olaszország

ideái is. S ezt, a minden programosság nélküli tiszta írói munkát honorálta a fascista olasz kormány, amikor megadta a legnagyobbat, amit olasz író elnyerhet.

Több mint negyven éves írói pályája igen termékeny volt: két verses, nyolc novellás kötet, harminc regény, nem számítva darabjait és kritikáit. Erkölcsi problémákat tárgyaló regényeiben Balzacot vette mintául, regénysorozatot tervezett az *ember* összes kérdéseinek megtárgyalására, mely halálával csökként maradt. Lírikus lélek, érzelmes, stílusában romantikus hajlamú, de a mában élt. Hazájában biztosan különböznek majd a vélemények írói értékelésében, egyes művei marandóságában, de élni fog az a Lucio d'Ambra, aki városának, *Rómának* patriachalis szellemét, bölcs, jószágos optimista szemléletét képviselte. Az *Urbs* igazi fia volt: római! *Mihály László*

Rónay György: A lázadó angyal. (Révai, 1939.)

Nem könnyű, amit az író vállalt. A lázadó angyalról, a sátnéról írni talán a legmerészebb írói feladat. Rónay nem kívánja a hideg ész, az abszolút értelem sátánját kibontani, így szűkíti a kört, csupán a rontás szellemét fogja meg, de ezt sem nagyigényűen, nem az abszolút rontás szellemeként. Helyi jellegű, kisvárosra méretezett sátnán az övé, tele raffiniával, kárörvendő ördög. Az író, előkelően, seholsem ad alkalmat

magának arra, hogy elragadtassa magát, megfogható valóságon túli területekre, de a legnehezebb erőpróbát választja is egyúttal, amikor a valóságon kívül reálisan megfogható valóság-alakban igyekszik megteremteni. Rónay lázadó angyala nem belülről való, önmagát belülről megmutató. A megismerés személyesített alaknak minden megjelenésekor csak a hatását látjuk a környezetében, ő maga alig nyilatkozik meg, hacsak elégedett kárörvendéssel nem. Ha ezen a hangon marad a regény, kiderült volna, hogy — úgy, amint vártuk — a városba került idegen közönséges utazó, vagy olyan valaki, akinek jelenléte egyszerűen megmagyarázható, így kaptuk volna a megoldást: a lázadó angyal — a rombolás szelleme — az emberből hat. Ha a másik hangot választja a transzcendentális magyarázattal ördögi módon folyton változó alakot ad: a regény már építésében elbukik, mert szűkek a keretek, amelyek között felépíti. De így, hogy az alakot nem engedi ki a kezéből, nem engedi transzcendentálissá nőni: csak egyetlen ponton válik kikezdhetővé a regény: — ahol Rónay az író biztos objektivitását nem tudja felszabadult gazdagsággá váltani. A regény akkor engedi bennünk felébredni ezt az érzést, amikor az idegen alakja, amely végig megmagyarázatlan, de úgyszólván

megfogható, a történet egy pontján reálisan ügyvéddé lesz; majd később, az asszonynál, még reálisabban, orvosnak „adja ki” magát. Mintha az író itt nem mondana ki valamit úgy, hogy pontos képet kapjunk. Az alakból megérezzük, hogy amikor elbukik, annak így kell történnie, de magából a döntő jelenetből nem. Az adott beállításban nem hódíthatná meg az asszonyt, ha ember lenne, akkor sem. Az asszonyt nem tudja megszerezni a sorsa s kötöttsége elleni lázadásnak és ez, úgy érezzük, nem az asszony érdemén múlik. Nem úgy beszél a lázadás angyala, hogy az asszonyt megingathatná, meggyőzné, vagy magával ragadná, nem ébreszti fel az asszonyban a lázadás szellemét, dinamikája csak önmagának szól. Nagyon könnyen vereti meg magát az asszonnal. Elhisszük Rónaynak, alakjából úgy következik, hogy nem is az asszony miatt, hanem sajátmaga miatt az asszonyon mindenképpen elbukna a sátán. De mintha az író egyszerűen beletörödnék, hogy az asszonyon a sátánnak el kell buknia. Nem is annyira az író és a könyv győz meg róla, hogy a sátánnak ezen a ponton el kell buknia; öröktől élő sejtelem az emberben, hogy a fekete angyal, az Úr elbukott angyala az Úr szeretete után sóvárog, amit elveszített; s amit nem érhet el, az emberekben keresi — mint férfi,

az asszonyban; — s ítélete az, hogy a megváltást ő nem találhatja meg.

Vajjon csakugyan olyan gonosz-e ez a sátán a rombolásával? Rónay megmutatja, hogy a gonoszságával miért angyal mégis. Az emberek hamu alatt élnek, vagy a víz fenekén, iszapban szétterülve, bevégzett nyugalomban, tespedésben, halálraítélten. Valaki felkavarja a víz mélyét, a rontás megbolygatja az emberek nyugalalmát, kiderül, hogy csak ál-nyugalom volt mindez. A hamu alól lapangó és most felszított gyűlöletek törnek elő, a fiú vasvillát fog az apjára, a kisvárosi panamák lelepleződnek, nyugalomukba belerögzött agglegények pofonverik egymást, a vágyak megforrósodnak, az ujságíró karriér-lehetőségeit látja valóra válni. A szerző fölényes biztossággal mozgatja alakjait, de azért korántsem bábok ezek az alakok. A polgárokat és környezetüket, hogy az emberek mit éreznek és mit gondolnak, minden alakját kívülről-belülről látja és láttatja az író. Odavetetten rövid, szinte tömöndatai mögött csak művészi hitelt keresni kevés lenne: a valóságokat érezzük. Élő realizmussal megírt a hőség, a kisváros levegője, a vihar; remek vidéki figura mindegyik alak: csupa telelány emberi életek. Felsőrolásnak kellene következnie, hogy a borbély, a polgármester, a pa-

raszt, a pincér és egytől-egyig, akikkel találkozunk, miért válnak személyes ismerőseinkké: mert mindegyik azzá válik bennünk is, aki itt, a könyvnek a lapjain, aki a valóságban. Ezeknek az embereknek a nyugalalmát kavarja föl a rontás szelleme és az író nem is akar többet, mint *ezeknek* az életeknek a tükrében mutatni meg, hogy a békességük csak ál-békesség. Nem keserű, nem bölcsen elnéző, hanem inkább lenéző, pesszimista világszemléletére következtethetünk az írónak. Hogy az embereit jól ismeri és jól látja ilyeneknek, abban nem kétkelhetünk, amikor ilyen jól tudja ábrázolni őket. De az embereket nem becsüli annyira, hogy engedélyezné nekik az érdemességet a tisztító botrányra, a lázadó angyal eltávozik s ők visszahullanak a posványba; — az írónak megvan a maga véleménye az emberekről, ha nem is mondja ki. A sátánnak sem engedélyezi az örök igazi harcot, a nagy játékot, a merészséget: nem az emberiség, hanem a kisváros rontó lázadója az ő angyala. Mindegy, — Rónay könyve érdekes mű, izgalmas olvasmány, bravúros írás, ezeknek a jelzőknek a legnemesebb értelmében.

Szoós László

Török Sándor: Fabriczi, a kötéltáncos. (Franklin-Társulat.)

Az író kitüntetésnek veheti, ha kiadója a mai viszonyok között novelláskötete kiadására vállalkozik. Mert a világháború óta va-

lahogy érthetetlenül lecsökkent az értéke a novellának, az elbeszélésnek. Már csak a folyóiratok és napilapok jelentetik meg ezt az írásfajtát, „selekményes és lehetőleg derűs” írást kívánva az írótól, egyre rövidebb, a papírszűke óta szinte csak sóhajtsánsyi terjedelemben. (Érdeemes volna lelkiismeretes oknyomozással kideríteni, hogy könyvvalakban miért nem kapós ez a fajta írásmű, mert amúgy igen sokan vannak, akik szinte csakis ezt „fálják”, mindenféle politikát, s még a háború híreit is mellőzve a lapokban.) Török Sándor tehát nagy megelégedéssel szemlélhette, amikor Fabriczi, a kötéltáncos címen novelláskötete megjelent.

A kötetben hét novella van, közöttük két — újabban „kis regény”-nek nevezett —, ötven oldalt is meghaladó elbeszélés: az, amelyről a kötet a címét nyerte, és az Előszoba regénye. Valamennyi kitűnő írás, az írónak mindama jótulajdonságával, amelyeket regényeiből is ismerünk, és megérdemelné, hogy mindegyikkel külön-külön foglalkozzunk. Különösen finom színeket hoz három besszarábiai témájú novellájában. A lokál-kulört hozzájuk akkor szerezte, amikor mint erdélyi magyar újságírónak egy besszarábiai román büntetőosztagnak kellett katonáskodnia.

Ezekben az írásaiban is, mint regényeiben, sohasem mozog a felszínen, hanem az emberi lélek mély zavarosának rejtelmét keresi, és a gyengeségek magyarázatát finom írói eszközökkel villantja elének. Fabriczi titokzatos problémája és elromlott élete épp oly művészi megvilágításba kerül, mint az egyszerű oláh katonáké, vagy az önmaga elől menekülni akaró kalauzé s az indulatát megfékezni nem tudó árvagyereké. Mindnyájan titokzatosak, rejtőz-

ködők és olyan láthatatlan sebeket takarnak el, amelyek mélyeséges szenvedéseket okoznak nekik mindaddig, amíg el nem véreznek.

Ma, thényi György

Vészi Endre : Gyerekek a karján. (Pantheon kiadása.)

A szegénység és nyomor olyan kétségbeejtő magányát és vigasztalanságát rajzolja, amely nemcsak megdöbbenő, de fojtogató és halálosan szomorú. Biztos, művészi kézzel rakja föl kegyetlen színfoltjait, mozdulni látszik. Kár, hogy a nőalakja, akire pedig épült a regény, asszonyi szemmel és szívvel nézve, nem elhíhető. A kis proletár Sári alakja többszöri bukásával szármalmas ugyan, de még valószínű abban a környezetben, sőt még az is hozzátartozik a körképhez, hogy nagybeteg férjét elhagyja egy másik férfiért, legföljebb sajnálatunkat küldjük utána. De amikor mint anya, aki meddő korában órákhoz tart fesszítette arcát a kert rácsához idegen gyermekeket irigylve, az az anya, mikor megszüli gyermekét, nem teheti meg, hogy elhúzódjon testével fázó gyermekétől: «... valami gonosz kéjjel távoltartotta magától a kis Márkust, aki anyja testéhez iparkodott bújni». Ilyen anya nincs, de olyan se, aki álmában verné meg ártatlan csecsemőjét, még akkor sem, ha gyűlölné, vagy torzszülött volna. Ezt az asszonyt megfosztotta minden nemes érzéstől és értéktől, ez az asszony megokolatlanul bukik és megokolatlanul gyűlöl. Mikor ezt a könyvet elolvastam, arra gondoltam, hogy megkérdezem: Kedves író úr, önnek nem volt édesanyja? Ön nem szeretett még senkit? Kár! Pedig tehetéges, csak a szívét elhagyta valahol.

Nagy Méda

SZÍNHÁZ

CAESAR

Giovacchino Forzano drámája a Nemzeti Színházban

Egy évtized óta harmadik történelmi színművében faggatódzik a történelmi multnál a történelmi jelen felől a fiatal olasz író és operarendező. Kilenc esztendeje hozzánk is eljutott *Száz nap* című Napoleon-drámája, akkor is tudtuk, hogy szcenáriumát a mai Itália vezére készítette, úgy, hogy a képsorozat az ő államférfiúi eszméinek dialektikai feltárására legyen alkalmas. Most ugyanilyen célzattal lett drámájuk hőségé az ókor nagy hadvezér-államférfia, Julius Caesar, kit Napoleon is sokban eszményképéül tisztelt. Hiába: a *római* eszmény — úgylátszik — a legkívánatosabb minden kor és minden világnézet szemében.

Csakhogy — mint az eszmények általában — ez is meglehetősen át- meg átértékelődik. Shakespeare az „igazi“ rómaiakat a zsarnokgyilkos szabadsághősök soraiban találta meg, nála Cassius az „utolsó római“, és Brutus holtteste mellett mondják: „ez férfi volt!“ Forzano színművében nehezen ismerni rájuk, legfeljebb bizonyos elvi makacsság fűti őket, de fűti más is: jókora adag haszonelvűség, „népbarát“ jelszavak parazsán húsosfazekakat melengető önzés. A nép igazi barátja: Caesar, a nagy nemzet- és államépítő, a testetöltött Eszme, ki épp ezért csak testileg lehet a politikai vakság prédája: szelleme, hatalmas koncepciója túléli, mint ahogy túlélik messzire tekintő alkotásai is. Világos, hogy ez a felfogás — a Shakespeareével szemben — szintén elképzelhető drámai alapul, csakhogy akkor a drámai kifejlés útját nem torlaszhatja el annyira az egyoldalú célzatosság, mint ebben az esetben. Így azonban a főhőssel úgyszólván senki sem kerül *szembe*, ellenjátékosai inkább csak szólamok, mint jellemelek, s még határozottabb arcélük sem rajzolódik ki a dráma folyamán. Szóról-szóra áll rájuk is, amit annakidején a Napoleon-színmű alakjairól írtam: „A felvonuló figurák légiójában a jellemelek nem nagyon rétegeződnek, akit ismételtén látunk is, az újabb meg újabb találkozáskor afelől sem tudunk meg sokkal többet vagy főleg egyénibbet“. De bizvást hozzátehetem azt is, amit a *Száz nap*-pal kapcsolatban szintén meg kellett állapítani: „Az erős politikai ihletű színműnek legnagyobb jelessége bizonyára az, hogy vezércikkhangnembe sohasem téved. A felfogások harcát jól köszörült s az üres teatralitás sallangjaitól ízlésesen tartózkodó mondatok vetítik elibénk“. Ez az új dráma hangosabb amannál, mert sokkal több benne a tömegjelenet, de nem hangoskodik, ami a színpadi

— szavalást illeti. Komolyan beszél komoly dolgokról, s a mondanivalójával leköt még akkor is, mikor a bensőbb, drámai érdeke nem eléggé erős.

A Nemzeti Színház azon volt, hogy az eszmei vezetõfonalat következetesen megéreztesse, hogy mintegy arra füzze fel az egész képsorozatot. Németh Antal rendezõi munkájának legfõbb dicsérete, hogy ez sikerült. Nem „önállósította“ az egyes képeket, inkább egy egységes oratórium egyes tételeiként hangszerelte. Így aztán a színészi részben is Caesarnak jutott a vezetõszólam, még azokban a jelenetekben is, ahol — mások vannak a színen; minden fény belõle árad, minden gondolat és indulat rá verõdik vissza. Igazi szerep sem igen akad ezen az egyen kívül, s még ez sem annyira valódi alakítói feladat, mint inkább — tekintélyi. Táray Ferencben szerencsésen lelt gazdájára. Elõkelõ, valóban fejedelmi és atyai jelenség, határozott, de megfontolt, célratörõ, de célismerõ. Nemes felháborodása az egyiptomi kiskirály aljas, haszonlesõ „szolgálatán“: tiszta és mély színészi jellemrajz volt. Mellette Szörényi Éva jutott hálás, bár nem könnyû feladathoz Kleopátra szerepében, s nem bizonyult méltatlannak feladatához, a kacérság fölszíne alatt nem közönséges erõvel éreztette meg az elszánt, pusztító szenvedélyt. Lehotay Antoniusa minden jót ígér, valaméddig — ki nem hullik a drámából. Cassius (Ujlaki) meg bele sem kapcsolódik, a nézõtéren aligha sokan tudják, ki õ és merre van hazája. Brutus valamivel jobban elõrelép, de hogy belül mi megy benne végbe, abból õ sem sokat árul el, egykedvû morfondírozásba burkolózik; Timár jókora adag ókori neuraszténiával ajándékozta meg. Kovács Károly pattogó beszédû, de asszonyos puhaságú Pompeiusában nem sok örömnünk telt. Annál szívesebben láttuk Gál Gyula markáns rajzú Catóját. S ne maradjon említés nélkül Nagy Adorján ravasz görögje, Apáthy eszelõs gyermekuralkodója és Tapolczai eunuch-diplomatája sem.

Gondos, nyelv- és stílusérzék dolgában egyaránt kiváló fordítást bocsátott a színház rendelkezésére Révay József, Molnár C. Pál pedig tíz megkapó képpel díszítette a színpadot.

A Noszty fiú esete Tóth Mariával. *Harsányi Zsolt vígjátéka a Nemzeti Színházban.*

Kritikai hozzászólással — tizenhárom év múltán! — kár volna bolygatni ennek a darabnak sikerét, mely ritka mértékben hozzászegõdött már annak idején a Vígsházban is, s most, az új környezetben, sem igen fog mellõle elmaradni. Mikszáth igazi tisztelõi már akkor megállapították, hogy a Noszty-eset korántsem olyan idilli

eset, aminõ a színpadon lett belõle. Az átdolgozó erõsen kilúgozta a regényt, nyomós „enyhítõ körülményeket“ lopott belé, végeredményben írt belõle egy Mikszáth-hangû, de valójában biedermeier-hangulatú darabot. Ez a hangnem a Nemzeti Színházban nagyon kelendõ s ennek megfelelően kitûnõen értenek is hozzá. Elõrelátható volt, hogy vele kevésbé maradnak adósok Harsányinak, mint amennyire õ maradt adósa a regény igazi hang-

nemével — Mikszáthnak. Nagy Adorján rendezése jó, gondos munka, főleg hangulatokra van alapozva, ami itt a legbiztosabb alap. Színészi közreműködése is kitűnő, az ezredes szerepében: ahogy ezt kifaragja, maga a Tiszti Becsület szobra. Csortos kedvvel és meleg bensőséggel játssza az öreg Nosztyt. Kürthy György is rég nem kapott olyan vérmérsékletéhez illő szerepet, mint a kissé szélházi, de úri kedvességű Kopereczky báróé. Tasnády Ilona az amerikai Tóthné híres svádájáért szállt síkra, nagy szeretetreméltósággal, legfeljebb talán a „kiflikirálynéi“ rangfokozat hitelének némi fogyatékával. A fiatal szerelmespárból Szeleczky Zita megvesztegető kedvessége kivált a híres kötődő kettősben igazi verőfényrel árasztja el a színpadot, Járvornak is van néhány őszinte, kamaszos hangja, csak itt-ott kísért föl játékában a film-„kiállások“ némi édeskés emléke. Sehogysem ért a vígszínházi emlékezetes Bubenik nyomába a Gózoné: ez a mókás színész valóban inkább csak mókás, semmint igazán humoros; pedig az eszközök hatásossága sohasem pótolja az egyéniség varázsát.

Péter. *Aszlányi Károly komédiája a Vígszínházban.*

Ötlet-darab, mintahogy tragikusan elhunyt írója igazi ötletíró volt. Ez a munkája csonkán maradt, bárati kéz fejezte be. A könnyelműségből nagybácsija nevére váltott hamisító fiatalember megugrik bűntetése elől, de névleg (és tényleg) leületi egy állástalan, „tisztesseges“ másik Péterrel. A nagybácsi meg ennek leánya az addig nem ismert rokon ballépéséért némi lelkifurdalást érezvén, házába fogadja a levelezeltet, s ez tovább is vállalni kénytelen szerepét. Vajjon képzeltető volna-e vígjáték, melybe itt a szerelem is bele nem szólna? A szerelembe viszont a külföldről haza-

térő, bűnét albrétletbe bocsátott Péter szól bele, de már későn: druszája nemesak a fogházban, hanem a boldogságban is elfoglalta a helyét.

Mint az ilyenféle indítékú darabok általában, ez is az első felvonásban a legélénkebb és legjobban perdülő. Aszlányi hangjában mindig volt valami diákos kedvesség, a közönségre is mintegy átragad az a naiv öröm, mellyel egy-egy játékos ötletét fölveti, megforgatja. A továbbiak során elkerülhetetlenné lesz némi erőszakoltság, ez már az ötletek bosszúja: dugdosni, takargatni kell őket, hogy hasznavehetetlené ne váljanak. Így van itt is. Az érdeklődés megcsappan, s az is inkább egy-egy helyzetnek, meg a színészek ügyességének szól, semmint az „eset“-nek.

A színház e tekintetben derekasan kitesz magáért. Jókedeveür pereg a játék. Dénes György bocsánatosan „link“ igazi, és Szilassy László meghatóan tisztességes ál-Üreghy Péter. Muráthy Lilinek ezúttal nincs túlságosan „hálás“ szerepe, de így is az élen jár. Még inkább Ajtay Andor, ő igazán egyéni maestriával emel magasba egy eléggé közhelyszerű komornyik-figurát. Az „öregek“ közül Góth kitűnő szerephez jutott, Rózsahegyi annál siralmasabbhoz. Hegedüs Tibor rendezése tökéletes.

Farsangi esküvő. *Zalai Szalay László zenés vígjátéka a Belvárosi Színházban.*

Mikor először láttuk, Szuhay volt a címe, most csak hőse maradt a népszerű bérlőgazda, a darabcím megváltozott, hogy másodszer is — újdonság lehessen belőle. De ha a szerző nem vesződött új darabbal, nem bajlódok én sem új kritikával, ideírom megegyszer, amit akkor mondtam felőle: „Az ártatlan bo-

nyodalmú történet, amelynek hátterében a kissé hevenyében felvázolt dzsentri-paraszt-kérdés igen szerényen húzódik meg, valami meglepően újnak nem mondható. Középpontjában a szívvel-ésszel mindent szerencsésen eligazító Mihály bácsinak szerepe lépten-nyomon a Mikszáth Vén gaz emberére emlékeztet; a fordulatok meg éppen a magyar vígjátékírás bölcsőkorának emlékét idézik. Ezen ma sem tudnék egy jótányit sem változtatni, a darab a Kamaraszínháztól a Belvárosiig nem fiatalodott meg. Csak azon csodálkoztam valamiképp, hogy új otthonában úgy hirdették, mint a mai, népi problémák pára-képződésének újabb lecsapódását. De mindettől függetlenül dicsérni

lehet az egészében friss és izes előadást. Eszenyi Olga az egyetlen, aki már a régi színrevitelben is benne volt, ugyanebben a szerepben; azóta némileg „kldrámaiasodott” belőle. Szuhayt Danis játszotta, igen talpraesetten, pedig a kitűnő Köpeczi-Boócz emlékével kellett megküzdenie. Blicsi pipogya zsarnokából csak egy hiányzik: a magyar zamat. A rokonszenves Görbe Jánost viszont valahogyan nem szmokingba szánta a Magasság akarata. A többiek könnyen győzték könnyű feladataikat. Buday Dénes új zeneszámai hangulatosak, csak némiképp mintha feleselnének a spinét vagy zenélőóra után áhító jelenetek hangulatával.

Rédey Tivadar

F I L M

PAUL MUNI. HÁROM FILM

A Juarez jelenetsorozataiban ott bújkál a drámaiság. Emberek éreznek, emberek küzdenek és emberek pusztulnak el. Az érzések melegét és az eszmék realizálhatóságát Werfel drámájában megérezhetjük, de a filmben nem. Filmszerűség is csak ott van, ahol a film eltávolodik az eszméktől, érzésektől, problémáktól, hogy egy utcai zavargást, egy éjszakai tábori jelenetet, vagy egy csatározást hozzon elénk. Az emberábrázolás legyen bármilyen tökéletes, legföljebb mint nagy alakításról beszélhetünk róla; és hiteles élményünk is maradhat utána, de éppen annak a filmnek, amelyben ezt a hiteles emberábrázolást láttuk, a filmszerűségéről — eminensen erről — nem beszélhetünk. Érdekes ezzel kapcsolatban arra gondolni, hogy éppen a sztár-rendszer és éppen magának a sztárnak, akit a film nevelt ki, a beállítása a filmbe: a legkevésbé filmszerű; és maga a sztár — a legnagyobb ellensége a filmnek? Folytonos ellenvetéseink támadnak, ha a Juarez-ben, ebben a filmre vitt drámában a színpadi dráma feszültségét keressük. Mindegyre elhibázottnak találhatnók a filmet, mert mindaz, ami a drámában eszmékért harcoló küzdelem és ami a drámát olyan nemesen izgalmassá teheti, a filmben egyáltalában nem izgalmas. Van valamiféle feszültsége a filmnek is, de ezt a drámai jelenetek sorozata adja meg, amihez éppen nem és egyáltalában nem kellett volna film. Mert jó az eredeti dráma és mert a film jól van megcsinálva, éppen ezért annyira kár, hogy a Juarez mégsem film: nem az, amit a filmtől — sajátosan a filmtől — ritmusban és képiességben várunk. (Például az Egy párizsi ház filmszerűségben többet ad.) Paul Muni-re, Juarez megszemélyesítőjére nem tudunk elismerő jelzót találni. Alázatosabb művészt nem ismerünk nála.

Boyer Napoleon-szerepében például az alakítást figyeltük, hogy egy kiváló színész hogyan old meg egy feladatot, Laughtonnál azt, hogyan azonosul és mennyire azonosul belsőleg Javert alakjával; de Paul Muni-nél a színészt, az ábrázoló művészt egyáltalán nem látjuk. Csak az van, akit alakít. Három nagy szerepe, a Pasteur, az Édes anyaföld Wang-ja s a Juarez: három — karakterben, gondolatvilágban, életsíkban és testi külsőben oly tökéletesen különböző három ember, hogy utánuk még elképzelni sem tudjuk, hogy Paul Muni, a színész fiatal-e, öreg, rokonszenves, csúnya, középtermű, alacsony-e. Keskenyvállú, hitvalló tudós egyszer, akiből nem hiányzik a bölcsesség derűje sem; atlétaizmú kínai munkás másodszor, primitív és egzotikus, mert kínai és milyen közeli mégis, mert ember; alacsonytermű, formátlan, félvér indián most. Hogy a maszkirozásnak elismeretlen legnagyobb művésze, szinte mellékes. Mellékes az is, hogy a történeti alak, amelyet ábrázol, Pasteur, Juarez milyen volt. Fontos az az odaadóan alakító készség, amellyel a jellem tulajdonságait még a külső alkat megváltoztatásával is egészszé segíti, hitelessé teszi. Juarez alakja tagbaszakadtságában darabos, tömör erőt sugároz, koponyaalkata varkocsos hajával egy rézbőrűé, szobormerev, torz arcvonásai: egy bálványé, mozdulataiban méltóság, felelősségtudat és elhivatottság van; ezen a félvad arcon ott van minden emberi nemeség és melegség. Emlékező mosolya, amikor a pásztorfiúval beszélget: pásztor voltam én is. Majd egy nyílt és rákapó villanás a szemében, amikor a pásztorfiú szavai nyomán megszületik benne a stratégiai ötlet; s a hirtelen lezárulás az arcán, ahogy nem érdekli tovább sem a fiú, sem az emlékezés: csupa céltudatos akarat. A tanácsban egyetlen ellenkező van, akire a többiek rákiáltják, hogy áruló. — Nem fog elárulni — mondja Juarez, de ezt úgy mondja, hogy maga az áruló is tudja: Juarez tudja, amit senki sem sejt, hogy már el is árulta őket. — A film közepéig Bette Davis-nek nem sok alkalma van, hogy megmutassa művészetét. A házastársi meghitt együttlétet a császárral a palotában, a tanácsadó anyahitves szerepét sehogyszem tudjuk elfogadni tőle. Ott válik igazzá, amikor víziójában a megmérgezéstől fél, ki akar rohanni a szobából. Mennyi feszültség van abban, a megőrülés hitelesítése, ahogy a teremben föl s alá szaladgál, ablaknak, üvegnek nekirepülő finom madár. Különben maga a vízió rendezési hiba, magyarázni akar s ez ilyen kitűnő színésznőnél felesleges. Innen kezdve Bette Davis megint az a nagy drámai színésznő, akire a Judith-ből emlékezünk. Miksa császár, Brian Aherne választékos külsejű, dekoratív férfiú, kellemes megjelenés a fehér egyenruhájában. Ahányszor a vásznon van, a néző a történelmi csoportképek giccsé áhítatoskodott hangulatát érzi. Ilyen alcímeket lehetne adni ezeknek a képeknek: Miksa császár lemond a trónról; Miksa császár átadja kardját; Miksa császárt főbelövik, ... eléggé vontatott jelenetsor után; s a felszálló fehér galamb penetráns romantikája sem tudja elrontani azt az emléket, amelyet — elsősorban Paul Muni alakítása miatt — erről a szép és komoly filmről magunkkal viszünk.

Az amerikai átlagfilmeknél nem rosszabb és nem jobb az üldözött. Jó benne — amit az amerikai filmeknél megszoktunk: — az egészséges ritmus, az akciók villámgyors pergetése és a történés közvetlensége az epizódszereplők jó alkalmazásával. Mondanivalót azonban hiába keresnénk benne, ha netán mégis találtunk volna valamit, annak sincs sok értelme. A heppiend azonban megvan; nem

lehetetlen, hogy elérzékenyíti az egészségesen szentimentálisokat. Olyan „jóra kell fordulnia mindennek“-felfogás jellemzi ezt a filmet, de az indokolás, hogy miért is kell mindennek jóra fordulnia, elmarad belőle. Látunk nagyszerű boxmérkőzéseket, tágas amerikai farmokat s a javítóbeli ifjak — megannyi remek suhanc — paradicsomi, kollektív vakáció-életét egy gyümölcsfarmon. Különbözik arról szóló a film, hogy a boxbajnok menedzsere nem szándékosan leüt egy újságíró, halálos ütéssel. A kijózanodó bajnokkal elhiteti, hogy részeg állapotában ő követte el a gyilkosságot. Az ifjú, John Garfield, elbűbösök a gyümölcsfarmra. Egy boxmérkőzés alkalmával a detektív felismeri, letartóztatja, de szerencsére ennek a detektívnek komplexuma van, mert miatta halálraítéltek ártatlanul egy embert. Véleménye szerint az áldozatot jobbkézrel ütötték le. Hősünk balkezes. A detektív vívódik egy kicsit, ahogy az amerikai filmekben „lelkileg“ vívódni szokás, aztán elengedi. Ime, heppiend.

Mennyiszer hivatkoztunk a némafilmre s annak elért, kialakított nagy eredményeire. A Vihar Ázsia fölért azt mutatja, hogy a film mai fejlettsége mellett a némafilmnek önmagában megálló és kiteljesedett eszközeivel csinálni filmet: hiábavaló vállalkozás. Conrad Veidt ma is nagy színész, ma is jó színész, de ezzel a játéktípusal idejét multa — s önmagát. Egy egész birodalmat helyez szerelmese lába elé — jelenti ki előtte s az arca utána fagyottkeményen meredek, amint vasakaratot szuggerálóan elnéz a messzeségbe. Kalandor, világhódító, világesavargó, zseni vagy örült, akit játszik. De hiába magyarázgatja a film, hogy Conrad Veidt most hódít, most egy néptörzset igaz le, most hajszolja a mongolokat, — nagyon szegényesek az eszközök s a szándékolt monumentalitás hiányzik mindvégig. Sessua Hayakawa, ez a kitűnő egzotikus színész inkább tűri a szerepét, mint játssza, de még így is rokonszenves. Roger Duchesne, a Gibraltár fiatal tisztje itt orvos, aki kiáll a szenvedők mellett — nagyon kedélybeteg; semmit sem hiszünk el neki.

Soós László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

MAGYAR TÁJAK ÉS VÁROSOK

A Nemzeti Szalon a főváros hazai és külföldi vendégforgalmára való tekintettel kiállítás-sorozatot kezdett, az elsőt Magyar tájak s közvetlenül utána a másodikat Magyar városok címmel rendezve meg. A kettő közül a tájképképzés volt a jelentősebb, ami nem véletlen, hanem összefügg magával a műfajjal, a feléje forduló szélesebb és intenzívebb festői érdeklődéssel. Az emberi alak, az akt mellett tudvalevően a természet a művészi problémák legfőbb hordozója: az impresszionista évtizedekben annyira, hogy ennek a korszaknak a tájkép egyenesen vezető és stílusteremtő műfaja.

Van álláspont, amely az ily szempontú kiállításrendezést, amilyen a tárgy hangsúlyozásával a Szalon két tárlata volt s

korábban a „humor“ címszava alatt a Mücsarnok kiállítása, nem helyesli. Az elv szigorú képviselői úgy vélik, hogy ez a kép tulajdonképeni művészi jelentéséről eltereli a figyelmet. Az előadás életteljességét, a kifejezőmód kérdését, a hogyanát háttérbe tolja s annak a kezdetleges szemléletnek hízeleg, amelylyel a képhez, szoborhoz az átlagnéző szokott közeledni.

Arról csakugyan nem lehet vitázni, hogy a kép esztétikai értékét nem a külsőleg leolvasható téma dönti el s hogy a valóság, a természeti hűség objektív igazsága és a kép művészi igazsága két külön világ. Mégis annak a merev elvnek bátrak vagyunk ellentmondani, amely az ily, tárgyi vezetögondolat köré verbuválódó kiállítással szemben eleve bizalmatlan s némely kritikában a Szalont emiatt enyhén megróttá. Eltekintve attól, hogy az ily szempontú tárlatrendezés a kiállítások szokott, olykor sablonná szürkülő rendjébe változatosságot vihet: azzal egy kiállítás még nem válik „művésziatlenné“, hogy csupa csataképet sorakoztat, vagy a családi élet ábrázolásait illeszti bő csokorba. A kérdés kizárólag azon fordul, hogy milyenek ezek a csataképek és családi életképek. Hogy vannak, akik az ily beállítottaságú tárlaton, aminő a Magyar városok és a Magyar tájak is volt, úgy néznek körül, amiként a képeslevelezőlap-albumot szokás forgatni? Hogy a művészi értékeséget a tárgyi érdekességben keresik, az úgynevezett regényes, erdős, hegyes-völgyes tájat különb figyelemre méltatják, mint az alföldit, amelyen szerintük csak unalmas pusztaság van, vagyis aszerint gyönyörködnek és helyeselnek, hogy a kép „mit mesél“? Nos, ilyen nézők szép számmal vannak, de ezeknek látásmódja akkor sem lesz más, ha oly kiállításon sétálnak, amely hangsúlyozottan esztétikai szempont, belső művészeti értékek szerint csoportosít képeket, egész stíluskorszak eredményeit foglalja össze, például ilyen címet kap: Magyar impresszionisták.

A két kiállítás, amelyet népeleti témakörrel egy harmadik is követni fog s amelyet a Szalon az Országos Idegenforgalmi Szövetséggel karöltve rendezett, kétségkívül propagandát szolgált. Erre könnyű azt mondani, hogy célnak „a művészetten kívül álló cél“, amelynek szolgálatára ott van s elég a fénykép, a mozihíradó. A dolog azonban úgy áll, hogy a kétféle, a kodaklencsén és a művészek szemén keresztül történő propaganda nem egy és ugyanaz. Az utóbbi esetben a kép nemcsak valamely tájnak, városnak „csinál propagandát“, hanem magának a művészetnek.

A művészt mindig valami szépségideál, belső indíték, az érdeklődését izgató művészi probléma készletű alkotásra. Pissarro számára is a párizsi utcák fölött úszó, finoman vibráló levegő festői problémája volt az, aminek eredményeként létrejöttek boulevard-képei. De vajjon mit árt ezeknek a mesterművek-

nek, ha Párizs város barátai „propagandára“ használják fel őket?

A Szalon két tárlatában tehát nem találtunk okot a művészet nevében való „aggodalmaskodásra“. Sőt ellenkezőleg a két kiállítás arra nyújtott alkalmat, hogy különböző példákön szemléltesse: a más és más stílusú, temperamentumú és felfogású művészek kezén a magyar táj, a városrészlet milyen arcot ölt, ki mit vesz észre és hangsúlyoz rajta. Kezdve a tárgyilagosságra, a naturalista hűségre törekvő felfogástól a látomásszerű visszaadásig, s az oly — a Szalonban egyébként nemigen szerepelt — elvont természetű képig, amely a valósághoz kötődő, helyi jellemvonások teljes elejtésével propagandára már valóban nem alkalmas.

De még egyéb megjegyzés is tehető. Mint a két kiállítás a címében is utalt rá: a tárgy, amely végig a képeken szóhoz jutott, nem holmi távoli festenivalók világát jelenti, hanem a magyar földet, levegőt, napfényt és felhőt, a magyar várost utcáival, házaival s az utcák életével. Kétségtelen, hogy a képen ez önmagában, pusztán a motívumbeli adottsággal még nem kulcsa a művészet magyarságának. A döntő a művész egyénisége, lelki szerkezete. A természetnek azonban szintén van kisugárzó ereje s ha a művész benső viszonyt tart vele, önkéntelenül is a formáló hatása alá kerül. Erősödhet s lappangás esetén felszínre juthat benne az, ami egyéniségét magyarrá színezi. Nemcsak a tájra, a természetre áll ez, hanem magától értetődően a városra is, általában mindenre, ami a művészt környező és alkotásra ösztönző élet. Példát e törvényszerűség igazolására annyit lehetne idézni, hogy el se kezdjük.

A tájképsorozat jellemző kvalitású, kiemelkedő darabjai voltak: Ába-Novák Vilmos, Csók István, Bernáth Aurél, Szönyi István, Istókovics Kálmán, Szlányi Lajos, Iványi Grünwald Béla, Fényes Adolf, Glatz Oszkár, nagyborosnyói Bartha László, Udvary Pál, Prohászka József, Hincz Gyula, Jeges Ernő, Freytag Zoltán, Kirchner Jenő, Boldizsár István, Kárpáti Jenő munkái. A városképek közül, amelyeknek többsége budapesti motívumokat mutatott, Csók István, Szlányi Lajos, Pohárnok Zoltán, Udvary Pál, Klie Zoltán, Éless István, Duray Tibor, Zádor István, Förstner Dénes, Hány Gyula, Feszty Masa, Sárközy Elemér képeit, illetve rajzait és rézkarcait, valamint Pekáry István kerámia falképtervét emeljük ki. Néhány elhalt mester, Ligeti Antal, Molnár József, Kelety Gusztáv, Nadler Róbert, báró Mednyánszky László munkája beszédes módon emlékeztetett a régi, az idők filmszalagján letűnt Budapestre.

Dömötör István

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

A MEGTÉRT FORRADALMÁR

(*Jegyzetek Jean Cocteau költészetéről*)

A költő mindig a lényegeset akarja kimondani. De a kimondás kísérletének százféle módja van és vannak forradalmárok, akiket kísérletük kivezet a szavak birodalmából. Apollinaire a vers alakjával akarta utánozni azt, amiről verse szól: a Caligrammes tipográfiai furcsaságok gyűjteménye, van benne lant és szökökút, nyakkendő és galamb, távirópózna és karkötőóra. Jean Cocteau is kócos ferradalmárnak indult, a „tentative d'évasion“ nevében, de ez a kísérlet alig több, mint aminek az alcím mondja: „maladresse“. Ahhoz a bizonyos kimondandó leglényegesebbhez még nem visz közelebb, ha az oldalon szeszélyesen szétszórom a szavakat, ha a találó szót a szedőnek adott bogaras utasítással akarom pótolni. Az élményt szavakkal kell az olvasóban fölkeltenem és nem a tipográfia nyakatekert játékaival. Játéknak: túl ügyetlen és ha komolyan veszem: annál rosszabb.

Jean Cocteau első nagy költeményei, a Le Cap de Bonne-Espérance versei, egy irodalmi „fegyverek“ mutatványai, egy szikrázóan szellemes és meglepően friss tehetség erőpróbája — üres súlyokkal. Az izmok játéka már tökéletes, de maga a mutatvány meddő és mindazt, amit itt az önmagától, az öncélú láztól és céltalan forradalomtól megittasult költő élénk tár, háborúról, repülőgépekről, hangárokról, sokkal méltóbban, tökéletesebben és megdöbbentőbben mondja el egy eszközeiben klasszikus Saint-Exupéry prózája. Ez a gyűjtemény a tévedések korszakának dokumentuma.

* * *

A következő állomás: Discours du grand Sommeil. A sorok kezdenek rendet tartani és az olvasó szeme már nem fárad el, míg az oldal tetején táncoló jelzőhöz megtalálja az oldal alján szerénykedő jelzett szót. S a játék is fegyelmeződik. A szójáték nem pusztá csattanó: megtelik az örök emberi fájdalommal. A kezdet programja: a „tentative d'évasion“ itt kezd beteljesülni. Rövid, valóban félálomban odavetett strófák, első olvasásra groteszk ötletek: de a tétováság az ember örök tétovásága és a fintor az ember örök tétovogó mosolya a nagy ismeretlen előtt. Vallomások az állandó szerelemhez: a költészethez; szép sorok arról a néma kínai falról, amely menthetetlenül elválaszt napjainktól, a liftről, mely úgy viszi magasba a költőt, mint egy varázslat hősét és megint a költészetről, amellyel egyedül marad a költő, mint egy szerelemmel, mely jobb a szomorú szerelemnél, mikor már semmi mást nem

tehetünk, mint hogy szeretünk, és semmi mást nem tehetünk, mint hogy már nem is szeretünk. És sorok a vízre és homokra építő bölcsekről, a bibliai Mártáról és Máriáról, már egy-egy klasszikus zengésű alexandrinussal a szabad strófák hanyag áradásában... Ha vannak Európában igazi „kínai versek“, ennek a félálom-költészetnek legszebb darabjai azok. És ha vannak modern, igazi ditirambusok, a Désespoir du Nord vagy az Adieu aux fusiliers marins azok.

* * *

És jön a Poésies 1920-ban, a Vocabulaire 1922-ben, a Plain-Chant egy évvel később és az Opéra még később. Ezek a kötetek: az igazi Cocteau; fintorok és ellágyulások, játékok és ódák, — olyan az egész, mint egy kaleidoszkop, amelyben a világ ábrái táncolnak. De a világ, amelynek töredékei, páratlanul színes és gazdag: földön széttörött Paradicsom. Mögötte az a tragikusan derűs, figurázva halálos itáliai antikvitás villog, amelynek semmi köze nincs a római Imperium fegyelméhez, a hanyatló birodalom élveteg elefantizmusához: ha csillog fény a légiók jelvényein, a csillogásért csillog és nem a jelvényekért. Cocteau kedves Itáliája az, amelyről a Nápolyi emlék-ben ír: száradó fehérneműk, pisztolycsattanások, matrózok, kocsik, antik romok és: „Je n'ai jamais rien vu de plus fou sur la terre“. Egy kicsit esztétika is ez (hány költői szemléletnek volt már próbaköve az olasz táj!): az életben nem a nagy dolgok a lényegesek és aki az élet egészét akarja megragadni, ragadja meg az élet apróságainak szívárványos zavarát, tarka zsivaját. Mint ahogy esztétika bájos csibész-fintorával egyik legremekebb kis verse is. A költő harminc éves:

*Ime most itt vagyok életem közepében.
Szép házam tetején ülve lovagolok,
végiglátok a két oldalon a vidéken:
ugyanegy táj, de rajt mások az évszakok.*

*Emitt piros a föld s szarvas szőlőkarókkal,
mint ifjú őzgida, friss vásznak lengenek,
köszöntik a napot vig jelek, kacagó dal.
Amott a tél borong s mi vár: a tisztelet.*

*Ó Vénusz, akarom: „szeretlek“ — néha mondd még.
Hogyha nem zengeném a te neved dalt
s a házamat nem a verseim tartanák,
az úr szédítne s a tetőről lepotyognék.¹*

* * *

A csiny bájosabb, ha spontán és csak akkor lep meg, ha nem

¹ Az idézetek Rónay György fordításai.

játszák túl. Cocteau csínyei egyszerre felejthetetlenek lesznek, ha nem jelzi őket előre a tipográfia. A forradalmár megszeli: Cocteau szabályos verseket ír. Megmarad igazi párizsinak, igazi „gamin“-nak, de ez a kölyök a maga mesterségében nagy költő, ebben a fajtában talán legnagyobb a franciák között. És olyan igazán francia, mint kortársai közül kevesen. Mint maga mondja magáról: Jánusz-arcú költő; minden igazi csíny Jánusz-arcú, legalább annyira komoly, mint amennyire játék. Cocteau csínyei: az élet halálosan komoly költői játékaival s a finto nem azért finto, mert aki vája, csak fintozni tud. A „France gentille et verdoyante“ költője ő, és legalább annyira öntudatosan az, mint a „raison“ nagyképi hagyományosai. Hogy a kacaj mögött mi van, mindenél szebben zengi el a gregorián dallamok tiszta nemességét idéző „Plain-chant“ és legújabb nagy verse, a most megjelent, 1938 szeptemberében írott L'Incendie. De elmondja egy szép verse is, melynél kevés egyszerűbb s egyszerűségében meghatóbb, gyermekibb s ugyanakkor férfiasabb költői vallomása van a modern francia költészetnek:

*Nemes és zöldelő hazám, ki
termed a jó bort és a nőt,
kinél nem lehet bűvölőbb
csodát Európában találni,*

*mindenki megvet és nevet,
ha a magam módján dalollak,
de eljön majd egyszer a korszak,
hogy meghallják az éneket.*

*Aki meg akar marni engem
s arcomra dühhel sandított,
hirtelen majd megérti, hogy
a rend szolgálja volt a versem.*

*A barátom lesz könnyedén
és szól: mi más bűnei voltak?
rímeiből osztogatott csak
a sorok végén s közepén.*

*Föl hát! Ronsard legyen a péld-
mert hagyózt is, a szívét [dám,
a rózsza átszúrta elébb,
s ezért folyik vérrel a téntám.*

*Az embert nem illeti meg
a fülemüle dalolása
s jobban meggyőzi hamujába
hulltan egy urnában szíved.*

Cocteau egyik szép epigrammájában azt írja: fába írni jobb, mint márványra: „A fa többet ér, mint a márvány, — mert egyre növeszti nevét“. Versei, későbbi, nyugodtabb, önmagukra lelt versei igazolják a „maga módját“ s aki olvassa őket, igazolja epigrammáját is: szívében, emlékezetében egyre nő ennek a kedves, csintalan, fölényes és nagy költőnek a neve.

Rónay György

A NAPKELET íróinak új könyvei:

Halasy Nagy József: MAGYAR ÖNISMERET.

Mindenkit érdeklő könyv, a kiváló magyar filozófus-tanár a bölcsélet elfogulatlan eszközeivel boncolja benne a magyarság életkérdéseit. Könyvében a nagyhirű szerző a magyart a magyarhoz vezeti el. A magyarság mélyre-látó lélekrajza ez a könyv, mindenkinek szóló mű. *Kötve P 6-80.*

Joó Tibor: A MAGYAR NEMZETESZME.

Nagyon időszerű könyv. Megérteti az olvasóval, hogy mit jelent ez a szó: «nemzet» ma és mit jelentett a múltban. A könyv különösen a mai nemzedék számára becses, hiszen a magyar nemzeteszmet egy kor sem igyekezett annyira megismerni és oldalról értelmezni, mint a mai. *Kötve P 6-—.*

Kállay Miklós: BÁTHORY ISTVÁN.

A kitűnő szerző egyik legérdekesebb magyar élet regényes rajzát adja népszerű regényében és érdekfeszítő mese keretében, nemes írói eszközökkel vizsgál el olvasóit a XVI. század izgalmas eseményei közé. *Kötve P 9-50*

Molnár Kata: A FÖLDALATTI FOLYÓ.

Folytatása annak a regényciklusnak, amelynek első része, «Egy lélek készülődik», mély benyomást tett s végleg megalapozta a kivételes tehetségű írónő irodalmi pozícióját. Ebben az új kötetben a hősnő már mint nagy lány fejlődik tovább, a családi védelemből kilépve, ismerkedik az élettal. *Kötve P 7-—.*

Rónay György: MAI FRANCIA KÖLTŐK.

Kosztolányi Dezső híres külföldi antológiája óta az első kísérlet egy mai irodalom költői eredményeinek magyar tolmácsolására. Rónay György munkája hézagpótló, értékes, igen sikerült költői cselekedet. *Fűzve P 3-60.*

Soós László: KORMORÁN.

Az első magyar repülőregény. Hőse Holborn Róbert nem találja, amit keres. Beáll repülőnek, az első repülések izgalmait, a katonai repülők különböző jellemképei teszik ezt a részt mozgalmassá. Megkapó erejű háborús képek, táborozás, egy repülőharc közben Róbert rátalál önmagára. *Kötve P 11-60.*

Sőtér István: FELLEGJÁRÁS.

Sőtér Istvánra sokan felfigyeltek már. De még a beavatottak előtt is meglepetést keltett Sőtér első regénye: valahogy ilyen művet vártak tőle, mint a Fellegjárás, azonban a beteljesülés mégis meglepetés volt, nem próbálkozás, hanem megérkezés egy tehetséges íróra. *Kötve P 5-20.*

Majthényi György: A KÉZ BESZÉL.

A gyakorlati chiromantia kézikönyve, amely komoly alapossággal vezet el olvasóit a kéz vonalainak rejtélyes labirintusán át az emberi lélek mélységeibe. Nem jóslónai tanít, de a magunk megismerésére. *Kötve P 5-—.*

Szinnyei Ferenc: NOVELLA- ÉS REGÉNYIRODALMUNK A BACH-KORSZAKBAN.

A neves tudós hatalmas irodalomtörténeti összefoglalása a Bach-korszak magyar szépprózájáról. *Fűzve P 8-—.*

Thurzó Gábor: AZ ADÓSSÁG.

A fiatal író könyve nem mindennapi témát dolgoz fel: a családi élet, a szenvedélyes, minden erővel szembehegyezkedő testvéri szeretet hatalmas regénye ez a munka. Őszinte, kiméletlen őszönők örvényeit feltáró regény és lekötő olvasmány Thurzó Gábor új regénye. *Kötve P 7-80.*

DIJTALANUL

kapja mindenki egy évig a

NAPKELETET

amely megújított formájában, gazdag tartalmával, eleven, harcos szellemével

a legkitűnőbb és legmagyarabb folyóirat,

ha

legalább öt új előfizetőt szerez,

ami annál könnyebb, mert a NAPKELET nemcsak a legjobb, hanem

a legolcsóbb folyóirat is.

Előfizetési ára egy évre, 12 illusztrált számra

csak 12 pengő.